

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG, M. J. EISEN,
V. GRÜNTAL, A. JÜRGENSTEIN, L. KETTUNEN, J. KÖPP,
O. LOORITS, J. LUIGA, A. SAARESTE

TEGEV TOIMETAJA **J. V. VESKI**

ÜHEKSASTEISTKÜMNES AASTAKÄIK
1925

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

M. J. Eisen.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1925

XIX AASTAKÄIK

№ 9

Mälestusi M. J. Eisenist.

Minu esimese käiguga Eestisse suvel 1883 on lahutamata seotud tänutunne mu esimese eesti sõbra, selleaegse üliõpilase M. J. Eiseni vastu. Kohe mu Tartusse jõud-

M. J. Eisen 1885.

misel nägi ta vaeva mullä hea pansioni muretsemisega ja hoolitses ka hiljemini ikka kogu aja mu heaolu eest. Ja ometi — need nädalad, mis veetsin siis Eestis, olid üheks raskeimaks ajaks mu elus. Aleksander II ajal valitsenud lähedama voolu järele Eestis oli alanud venestamispolitika, mille tegi veelgi hävitavamaks terav vastolu eestlaste eneste keskel. Eesti Kirjameeste Seltsis oli juba sündinud paratamatu lagunemine ja just minu Tartus oleku aega ulatus äge võitlus eestlaste valulapse — Aleksandri-kooli ümber. Hõim-

lasena kannatasin südames siis sama kibedat valu, mis rabas ka soomlasi endid a. 1899.

Suureks lohutuseks oli mulle siis keskustelu eestluse sellise esindajaga nagu Eisen, kes ei lasknud ühegi välise hädaohu ega sisemise lõhestumise läbi kõigutada usku ega armastust eestlusesse. Eestlane oli ta kogu oma südamega ja olin kindel, et see mees jääbki eestlaseks igasuguses olukorras. Ta oli ju alanud keset oma õpiaega tööd ka eesti kirjanduse põllul, missugusele tööle andumisest ei ole suutnud eksitada teda pikal eluajal isegi isiklikud pealekäimised.

Sama aasta sügisel sain teate, et mu sõber Eisen oli tulekahjus kaotanud oma vaevaga kogutud raamatukogu kui ka teksil olevad käsikirjad. Veelgi raskem sõnum tuli mõni aasta hiljemini, kui ta oli sooritanud oma ülikooli-töö. Pastori elukutse, mille ta oli valinud, oli neid haruldasi ameteid, mis võimaldasid haritud eestlasel kodumaale jäämist. Kuid temale ei tahtud anda sedagi võimalust, vaid tema tahteti saata kaugele Krimmi poolsaarele kuhugi eesti asundusse. Et jääda kuidagi viisigi Eestile lähemale, õppis ta soome keelt, mida oli harrastanud juba ennegi, niivõrt, et võis saada Ingerisse eesti-soome koguduse peale. Esialgu tuli tal ometigi minna rändõpetajaks Aunusesse. Viimaks, kui ta oli õppinud teatud määral ka veel rootsi keelt, sai ta lõpuks kindla koha Kroonlinnas. Siin toimetas pastor Eisen 25 a. jooksul oma viljarikkaid väljaandeid, milledest tähtsamad on vanavara alalt, mida ta ise korjas ja kogus. Et kirjastajat leida, toimetas ta samuti kui mitmed muudki oma väljaandeid väikeste rahvaraamatute näol. Nõndaviisi saatis ta üksiku eraisikuna omal alal enam korda kui mujal suured seltsid.

Oma aja ära teeninud, loobus ta a. 1913 ametist ja kolis Tartusse, et täiesti anduda oma armsale tööle. Kuid raskused ei olnud veelgi lõppenud. Pea selle järel süttis ilmasõda, mis takistas avaldamistööd küll paberi puuduse, küll igasuguse trükitöö kallistumise läbi. Ja kõige pahem oli vast revolutsiooni aegu, kus talle jäi tulemata väljateenitud elatuseraha, millele ta oli rajanud oma majandusliku läbiisaamise. Et elatuda, pidi ta tegema nüüd koolitööd üle 30 tunni nädalas. Kuid kuna ta õppeaineks oli usk, siis kaotas ta enamlaste aegu sellegi teenistuse; lisaks rööviti talt ka veel kõik kokkuhoidlikkusega kogutud varandus. Oli juba juttu sellestki, et tema juures tahetakse teostada käsk kirikuõpetajate Venemaale väljasaatmisest, olgugi et tema ei olnud enam ametis. „Postimehe“ toimetuses oli ta saanud

siis ajutist teenistust. „Postimehe“ juures trükiti siis ka ta „Eesti ajalugu“. Kui trükikoda läks enamlise nõukogu valitseda, siis nõuti Eisenilt teose trükikulude — 10000 kuni 12000 marga katmist omast taskust, olgugi et leht oli selle kirjastaja. Seletuse peale, et tal ei ole raha, vastati, et ta peab minema „rahvahariduse-komissari“ jutule. Kuid selle jutule ta ei pääsnud, olgugi et katsus kümme päeva, kuni Eesti sõjavägi vabastas Tartu. „Eesti ajaloo“ ladu oli jõutud siiski suuremalt osalt rikkuda...

Aga peagi oli see laotud uuesti ja väsimatu kirjamees taas oma töös. Vabas Eestis sellele takistust enam ei tule,

M. J. Eisen 1896.

kuni sulg võib liikuda ta käes. Eesti valitsuse auks tuleb lugeda seda, et ta on osanud hoolitseda ühe harva veel elus oleva rahvusliku ärkamisaja veteraani eest. Isikliku professori ameti kujul kindlustatud teenistus on vääriiline ja täiesti teenitud tunnustus sellelt rahvalt, kellele ta on pühendanud kogu oma elu. Kuid parem tasu prof. Eisenile endale on kahtlemata see, et tema eesti rahva raske kõrverännaku järele, mille lämmatavat raskust ta on saanud ise küllalt tunda, siiski on elusilmi pääsnud nägema ka veel oma töötatud Kaananimaad.

Kaarle Krohn.

M. J. Eisen — 40 aastat karkusetöös.

Kui hinnatakse mõjuvõimsate isikute teeneid oma rahva või ka kogu inimkonna arenemisloos, siis jälitakse tavaliselt seda kontrasti, mis avaldub mainitud isikute tööalguse ja lõpu vahel: niisugune oli olukord enne, kui teatavad suurmõjurid veel teotsema polnud hakanud, ja niisugune oli see siis, kui olid nad töötanud nii- ja niikaua aega.

Hoopis erinev sellest on Matthias Johann Eiseni koht Eesti karkusetöös. Sest siin on tegemist massiivse piiritulbaga: kehastab ju M. J. Eisen uuema-aegse karskuseliikumise algust.

Küll vahest hõõgus veel kuskil tuli tuha all, ei olnud vististi veel surnud kõik, kes vanema-aegse karskuseliikumise hoopäevil olid joomisest keeldumise tõotuse annud. Kuid äärmiselt raske majanduslik olukord ja taltsutamata õiglusetus, mis möödunud aastasaja keskmistes aastakümnetes inimesi otse meelegeitele ajas, summutas igasuguse alkoholivastase võitluse täielikult. Nii täielikult, et kui hiljemini rahva majanduslik olukord pikkamisi paranema hakkaski, endine leek enam kuskil iseenesest lõkkele ei suutnud lüüa.

Ja väga võimalik, et alkoholi ainuvalitsus Eestis veel tükk aega segamatult edasi oleks kestnud, kui poleks tulnud uut tõuget väljastpoolt, seekord Soomest ja eriti dr. A. A. Granfeldt'i kaudu. Kuid M. J. Eisenile jääb vääramatult see teene, et ta dr. Granfeldt'i õhutusest hoogsalt tuld võttis ja omakorda rahvast hakkas alkoholivastasele võitlusele mitmekülgselt ja väsimatult õhutama.

Sellest murranguajast kirjutab M. J. Eisen „Karskuseliikumise ajaloos“ ise järgmiselt: „Tema (s. o. dr. Granfeldt) soovitas eestlastelegi joomise vastu võitlusesse astuda. Arvates, et kalender aasta otsa lugejate käes seisab ja sedaviisi õieti rohkem mõjub kui ajaleht, kirjutasin „Kasulisele Talurahva kalendrile“ ja „Isamaa kalendrile“ 1887 pikemad kirjutused karskusest. „Isamaa kalendri“ kirjutus andis nõu asutada karskusseltsi ja nende edendamiseks peaseltsi ehk kesктоimkonda. „Kes on, kes esimese kivi selle suure ehituse alusmüüriks paneb? Kes tahab see olla, keda tulevik kiitusega nimetab, et tema on Eestis esimene joomise võitja olnud? Missugusele kihelkonnale või linnale valmistab tulevik aupärja esimese karskuseseltsi asutamise eest? Ja kes on järgmised?...

Tori mehed võtsid karskuseasja kõige enne südamesse. Kooliõpetaja J. Tilk muretses enesele Soome karskuseseltside põhikirjad ja saatis kinnitusele... 6. juunil 1889 kinnitati esimene eesti karskuseselts „Täht...“ Olgu siinkohal tähendatud, et M. J. Eisen selleks Peterburis teotseva soome karskuseseltsi „Alko“ põhikirja saatis.

Hiljemini seletas ta sellest ajajärgust järgmist: „Olin ise karsklane, aga karskuse kasuks tööd ei teinud. Äratust karskuse kasuks töötamiseks sain Soomest kahel-kolmel korral (1881, 1882, 1884 ja 1886) sealselt karskuse isalt dr. Granfeldt'ilt. Tema soovis, et karskuse kasuks peaksin töötama. Hakkasin karskusekirjandust lugema ja karskuse kasuks kirjutama.“

Kuid asjaolu, et õhutava algtegurina osutub siin dr. Granfeldt, ei vähenda sugugi M. J. Eiseni teeneid. Sest ei saa veel kord rõhutamata jätta, et seeme, mis dr. Granfeldt külvas, siin eriti soodsa pinna leidis: siin oli tegemist iseenda äratundmise põhjal veendunud karsklasega. Kuidas see karskuseveendumus pikkamisi välja kujunes, sellest jutustas M. J. Eisen hiljuti väga kujukalt järgmiselt:

„Peaaegu oleks minust alkoholiarmastaja saanud. Kui 1868 kõhutõbi möllas, määras tohter preservatiiviks viina suhkrutükiga võtta. Nii hakkasid mu isa-ema suhkrutüki peale viina valama ja sel viisil mulle andma. See kestis mõne nädala. Esiti oli suhkrutükiga viin mõru, aga aegamööda harjusin.“ Kui kõhutõbi mõne nädala pärast lõppes, ei annud isa enam viinaga suhkrutükki. Harjunud niisuguse suhkrutükiga, läksin seda isalt edasi nõudma. Isa aga vastas: Ei ole enam vaja! Lapsed ei pea ülepea viina saama ega tohi neile seda anda! — Jäin selle seletusega rahule. Sest saadik ei nõudnud enam viinaga suhkrutükki.

Õlut ei ole ma iialgi armastanud. See tundus mulle alati mõru. Isamajas pruuliti küll vahest õlut, aga mina seda ei nautinud, sest et see mulle lihtsalt ei maitsnud. Kui lapsepõlves mõnes kohas võõrsil olin, pakuti mulle õlut, aga ma keeldusin alati seda joomast. Emagi ütles pakumise puhul pakkujale: Mis õlut poisile tarvis! Lapsed ei tohi juua! — Lapsed ei tohi juua — seda uskusin ja jäin selle sisse kindlaks.

Õnn, et koolis käies ei juhtunud niisuguste poiste seltskonda, kes oleksid joonud. Siis oleks kiusatus suurem olnud. Suitsetama tahtsid teised poisid mind õpetada, aga kui paar korda maitsin ja tundsin ta mõru olevat, ei teinud sellega enam tegemist.

Joovate seltsimeeste sekka sattusin alles 1877 Pärnu gümnaasiumi viimases klassis. Seal oli kombeks igal nädalal joomapidu pidada; selleks oli igaüks sunnitud jooma ja ühepalju maksma. Kuid mu vaenus joomise vastu oli juba nii suur, et joomapidudel käimine mind enam ei suutnud eksiteele viia. Pidule pidin minema. Panin mokad klaasi või kannu külge ja tegin, nagu jooksin... Joodi ikka õlut, harjutati ennast studendielu vastu.

Abiturientide pidul püüti mind vägise jooma panna. Aga pikali heites pääsin sellest, sest teised arvasid, et olen täis.

Üliõpilase-põlves ei sundinud Eesti Üliõpilaste Seltsis keegi jooma ega olnud seal seega hädaohtu.“

Nii selgub, et M. J. Eiseni karsklaseks saamisenes õnnelikud asjaolud suuresti kaasa mõjusid: isa (kooliõpetaja Vigalas) kui ka ema olid kui mitte täiskarsked, siis ometi karskusemeelsed inimesed, kes mõjusid alkoholi eest hoiatavalt; vististi oli ta neilt pärinud ka teatava instinktiivse vastikusetunde alkoholiliste jookide vastu. Ja edasi — tööpoolest „õnn oli, et koolis käies ei juhtunud joodikute poiste seltskonda“. Kui siis hiljemini tõsised kiusatused tulid, olid iseloom ja tahtejõud juba niivõrt välja arenenud, et langemist ei olnud enam karta, olgugi et siinjuures vahest ilmsüütut kavalust tuli tarvitada.

Kord karskusetööle andunud, töötas M. J. Eisen haruldase innu ja püsivusega. Kodumaalt eemal, nimelt Ingeris ja Kroonlinnas asudes, moodustas ta enesest nagu vahejaama Soome ja Eesti vahel, ja kuigi ta siin ei saanud isiklikult teotseda, õhutas ta ometi eemalt, algajatele põhikirju saates, virgutades, julgustades ja juhatades. Kohal astus ta aga soome karskusseltsi „Retusaare“ tegelaseks. pidas seal tihti kõnesid ja aitas seltsitegevuses mitmeti kaasa.

Kuid eriti laiaulatuslik on M. J. Eiseni karskusetöö kirjanduse kaudu. Sest peale ülalnimetatud kirjutuste kalendrites on tema sulest terve rida karskusesisulisi raamatuid ilmunud, nimelt: „Kalevipoeg ja karskus“; „Alkoholi õnnetus“ (mille G. Vochtz hiljemini taani keelde tõlkis); „Kalevi kannupoisid“ (viimased kaks — näidendid); „Hiiu kõster“; „Karskuse laulik“; „Kõrtsiraamat“; „Laupäeva õhtused lugemised“; „Siioni vahimehe hüüd“; „Kihvtiandjad“; „Kolm jutukest“; „Tallinna mustlased“; „Tilluke tipsuke“; „Kas surnud või ei“ (viimased kaks — lastenäidendid) ja lõpuks „Karskuseliikumise ajalugu“. Peale selle on ta kirjutanud hulga karskusesisulisi laule.

1912. aastal kodumaale tagasi jõudnud, leidis M. J. Eisen siin juba hoogsa karskusetöö eest, milles ta kuni

praeguse ajani pole keeldunud jõudu ja võimalust mööda kaasa tõmbamast. Erilist tähelepanu väärib just see ainult temale omane karskusetoole andumise viis: ikka rõõmus ja lõbus, ka raskemal silmapilkudel mitte lootust kaotav, kõigi väärnähtuste kiuste optimismist läbiimbunud, ühtlasi täis raugemata nooruslikku tuld ja vaimustust, millega ta eriti noorsugu köidab ja kaasa kisub.

Arusaadav ja iseenesest mõistetav siis, et praegu, kus M. J. Eiseni 40-aastast karskusetegevust mälestatakse, nüüdne Eesti karskusemaleva tõsise ja sügava austusega oma vanema, hõbepealise, ent siiski noorusliku hingega juhi poole vaatab, vaikselt lootuses, et ta oma 68. eluaastast hoolimata veel kaua ühes tõmbaks, juba ainult oma ligi-olemisega virgutades ja meeleolu tõstes. Sest olgugi et välised olud Eestis 40 aasta jooksul põhjalikult on muutunud, kestab alkoholiorjus ometi jultunult edasi, nii et enam kui õigustatud on aulise juubilari sõnad:

Mu rahvas, kaua, kaua aega
Sa orjaikkas kaebasid,
Et pärispõlve mustad päevad
Sind väga raskest' vaevasid.
Nüüd ise kütke omal' palmid,
Mis kangem ihuorjusest,
Ja meelel märksal iket kannad,
Mis rõhuda võib igavest' . . .
Sa murra puruks kõik need kütked,
Mis toob sull' hirmus alkohol, —
Siis alles oled täitsa vaba,
Jah, vaba ilmas igal pool.

R. Hansson.

Kuidas ma kirjameheks sain.

Mõned lapsed määravad juba 4—5 aasta vanuselt oma tulevase elukutse ära. Tunnen kedagi, kes viie-aastase poisikesena sagedasti mõtteid avaldas suureks saades kondiitriks õppida, et siis alati kooke süüa. Teine poisike seletas tinasoldatitega mängides, temast saavat tulevikus kindral, et alati soldatitega tegemist teha. Kolmas, kes kangesti harrastas ratsasõitu, kavatses tulevikus tsirkuseratsutajaks heita, et siis iga päev ratsutada. Lapse ihad langevad tavaliselt unistuste kilda; vaevalt valib lapsekingadest lahkuja selle elukutse, millest ta väiksena unistanud. Nii näiteks õppis kondiitri kandidaat tohtriks, kindrali kandidaat kaupmeheks ja tsirkuse kandidaat ei tea

milleks, igatahes mitte elukutse poolt ratsutajaks. Mõni üliõpilane vahetab 2—3 korda õpiainet, enne kui alles õige elukutselise aine leiab. Jah, mõni õpib koguni elukutselise ameti ära, aga viskab selle hiljemini ometi „nurka“, enesele uut, enam meeldivat elukutset valides.

Enese kohta pean ütlema, et ma lapsepõlve-päevil elukutse määramisega ei rutanud. Mõnegi korra küsiti minult, missugust ametit sooviksin edaspidi õppida. Mulle pandi üks ja teine amet ette, aga ükski neist ei meeldinud mulle. Korra avaldas isa arvamist, et ma võiksin apteekriks õppida. Kuid apteeker ajas mulle hirmu peale. Olin Jannseni „Sõnumitoojast“ lugenud ühe apteekri-õpipoisi viletsast elupõlvest. Noorusesse jätab loetud aine tavalisest sügavaid muljeid, nii ka minusse. Oletades, et igal apteekriõpilasel sarnane vilets põli kui „Sõnumitooja“ loos, seisin käte-jalgadega apteekriks õppimise vastu. Sel ajal olin juba kümme või veel enam aastaid vana. Alles 17-aastasena määrasin oma tulevase elukutse kindlaks, kuid praeguse elukutseni ei julgenud mu mõttelend sel puhul veel tõusta.

„Kirjameheks“ saamist, ütlen parem mingisuguse kirjutuse avaldamist trükkis ei tulnud mul enne leeri-aega veel meelde. Kirjutama, s. o. kirjatähti tahvlile ja paberile maalima õppisin juba nelja aasta vanuselt, mitte hiljemini, nagu kuskil mu eluloolistes märkustes nimetatud. Pean kohe juurde lisama, et keegi mulle kirjutuskunsti ei õpetanud. Koolilaste hulgas koolitoas talvel igapäev liikudes nägin, kuidas isa neile kirjutamist, nimelt ilukirjutust õpetas, olgu kas seinatahvlile või kaustikusse midagi ilusasti ette kirjutas. Ilukirjutuse peale oli ta väga osav. Ta ilukirjutusest andsid kaua aega kaks musta tahvlit Vigala kirikuaia väravas tunnistust. Kas need seal veel leiduvad, ei tea ma; oletan, et ajahammas nad on hävitanud. Nähes, kuidas koolilapsed mu isa ilukirjutust püüdsid jäljendada, tärkas minulgi soov sedasama teha. Võtsin tahvli kätte ja katsusin üht-teist kirjatähte järele joonistada. Alguses tekkisid muidugi päris harakajalad; igapäevase harjutuse varal paranes ometi lugu. Ei kestnud kaua, kui oskasin iga tähte kirjutada, sest nende jäljendamine valmistab mulle erilist rõõmu. Samm edasi ja ma hakkasin juba üksikuid sõnu ning lauseid kirjutama. Nii-ütelda mängides õppisin kirjutama, ilma isa või kellegi muu õpetamata.

Kirjutasin siis kirjatähti ja lugesin kirjutatud kirja, aga veel mitte trükikirja. Selle õppimine algas natuke hiljemini. Ei mäleta enam, kas ma lugema ka nii-ütelda

iseenesest õppisin või sain ma selleks isalt õpetust. Seda mäletan küll, et veel hiljemini isa mulle saksa keele lugemist õpetas ja niisama saksakeelseid kirjatähti, mis mind vähemini huvitasid.

Eestikeelse lugemise äraõppimise järele algas mul nii-ütelda uus elu. Ma ei igatsenud enam muud kui lugeda. Kui ma koolilaste seas aega mööda ei saanud, istusin ikka raamatu taga. Mu isal oli selle aja kohta tubli raamatukogu, kus raamatute kõrval ka köidetud „Postimeeste“ aastakäigud leidusid. Lugesin samasuguse õhinaga „Postimehi“ kui meie-aegsed noored Sherlock Holmesi või Nahksuka jutte, lugesin aga ka muid raamatuid. Mõnikord laenati tuttavatelt lugemiseks raamatuid ja kui sõna laiemas mõttes uusi raamatuid puudus, võtsin juba ennemalt loetud raamatuid uuesti käsile. Isa-ema kartsid, et ma enese „tormiks“ loen, ega lasknud mind viimaks enam alati lugeda. Nädalas korra ilmuvad ajalehed lugesin ikka otsast otsani hoolsalt läbi, välja arvatud poliitiline ringvaatus, mille kohta ma huvi ei tunnud.

Ennemuistseid jutte harrastasin kangesti, aga ime küll, neid ei katsunud ma ometi kirja panna. Selle asemel hakkasin kaheteistkümne aasta vanuselt rahva mõistatusi üles kirjutama. Neid panin koolilaste suust 150 tükki kirja. See oli eesti esimese laulupidu ajal. Kas ärkamis-aegsed ajalehtede kirjutused selles suhtes minusse mõju avaldasid, ei mäleta ma enam. Igatahes on see mõistatuste kogu mu esimene omapärane töö.

Pärnu kooli jõudnud, sain sealse tähtsama eesti asja edendajaga Mihkel Jürgens'iga tuttavaks, kelle juures igal nädalal käisin ajalehti lugemas. Vahel andis Jürgens mulle mõne hiljuti ilmunud raamatu lugeda. Jutt tekkis ka raamatute kirjutamisest, kusjuures Jürgens, mu huvi kirjan-duse kohta tundes, mõtteid avaldas, mina kirjutagu edas-pidi raamatuid. Ühtlasi andis ta mulle tõlkimise kohta näpunäiteid: lühikesi artikleid ärgu tõlgitagu, vaid jutus-tatagu vabalt oma sõnadega, novelle ja romaane aga tõlgi-tagu muutmata.

Jürgensi näpunäited avaldasid mõju. Veel samal aastal — 1872 — kirjutasin saksa eeskujude järele mõne jutuke-se ja panin peale selle veel paar kuuldud lugu kirja. Kokku tekkis sedaviisi umbes 15 jutukest. Need olid muidugi harjutused ja ma ei kirjutanud neid trüki jaoks.

Kui Pärnust lahkusin ja eesti elule uinuvasse Haapsa-lusse asusin, suikus minu vast alustatud kirjanduslinegi tegevus. Saksakeelne Haapsalu ei suutnud mind küll saksa-

meelseks muuta, aga ka mitte mu kirjanduslistele katsetele tõuget anda. Sulg valmistas veel sunni t oid, s. o. t oid, mida kool andis kirjutada, aga kaugemale asi ei ulatunud, välja arvatud üks juhtumus, mil Moskva kohta huvitava kirjelduse leidsin. Selle tõlkisin. Hiljemini on see tõlge hävinud. Ei või ometi nimetamata jätta, et Haapsalus kavatsusi tegin kirjandusliku tegevuse kohta tulevikus. Võtsin korra kreiskooli raamatukogust saksa pildistatud kangelassaagasi lugeda. Need meeldisid ütlemata, niisama mu koolivennale Peeter Pihale. Mõlemad otsustasime neid saagasi tulevikus eesti keelde tõlkida. Mina vähemalt ei ole oma kavatsust tänini teostanud, seda enam, et ei ole seda meile meeldinud raamatut hiljemini enam kuskil näinud. Niisama vähe on mu endine koolivend, kes Falkenbergi nime all ellu astus, seda nooruseunistust täide suutnud saata.

J uluks 1874 raputasin Haapsalu ja ta kadakasaksluse tolmu jalgadelt, p ordes 1875. aasta algusel tagasi eestip rasemasse Pärnu, mis minu äraoleku ajal veel enam eesti iseloomu oli omandanud. Vahepeal oli Pärnu Eesti Põllumeeste Selts asutatud, ka „Endlale“ alus pandud, kui ka ametlik kinnitus veel kauemat aega viibis. Koos käidi Endlas ometi, kui mitte muidu, siis Põllumeeste Seltsi varju all.  lepea puudus politseil sel ajal veel niisugune terav nina, mis igas koosk imises mingisugust poliitilist komplotti nuusutas, polnud ka venelasi ega vene vaimu politseisse tunginud. Põllumeeste Seltsi ja „Endlasse“ kogunesid selleaegsed Pärnu ja maakonna tähtsamad tegelased; peale muude sain seal C. R. Jakobsonigagi tuttavaks. „Perno Postimehe“ toimetajat Lorenzsonni ma siiski seltsides iialgi ei näinud. Vabal ajal käisin minagi Põllumeeste Seltsis ja „Endlas“, kes ühiseid ruumisid tarvitasid, käisin 2—3 korda nädalas, kui mitte muidu, siis ajalehti lugemas, millest Haapsalus olin v  rdunud, sest keegi neid seal ei lugenud. Andeks, võimalik, et keegi Haapsalus neid ometi luges, kuid mitte minu tuttavate ringkondades. Paarilt poisilt kuulsin, et nende vanemad maal „Eesti Postimeest“ loevad, aga nende lehti ma ju näha ei saanud. Eesti elust teadsin Haapsalus kooliskäimise ajal ainult niipalju, kui seda kooli-vaheajal kodus isalt kuulsin ehk kodus ise ajalehtedest lugesin. Pärnu kahes nimetatud seltsis võisin n iid kõiki eesti selleaegseid lehti lugeda ja sedaviisi ühes eesti elu kaasa elada. Kõik see avaldas muidugi mõju mu arenemisse.

Küsitavaks jäab, kas seltsidest osavõtt mu kirjandusliku arenemise kohta palju mõju oleks avaldanud, kui mitte

muu tegur ei oleks appi tulnud. See oli ainus Pärnu eestikeelse kooli õpetaja J. Otstavel, kelle juurde ma elama juhtusin. J. V. Jannseni kool oli saksakeelseks kooliks muudetud, eesti laste jaoks mõne aja eest eestikeelseks kooliõpetajaks Ülejõele J. Otstavel määratud. J. Otstavel, keda „kirjanikuks“ nimetati, sepitses „Pärnu laulikuid“, valmistas „Lõbusaid õhtutunde“, haudus hiljemini „Türgi hobuse muna“ j. n. e., lühidalt esines salmisepana, jutusepana, näitemängu-sepana, seega mitmekülgse sulemehena.

See kooliõpetaja J. Otstavel võttis mind varssi oma „kooli“. „Pärnu lauliku“ jaoks salme tagudes andis ta mulle nii-ütelda vasara kätte käsuga, talle töö juures abiks

M. J. Eisen 1877.

olla. See ei tähenda, et oleksin pidanud ta tagumisi parandama, vaid omaette töid valmistama; sealjuures määras ta mulle mõnikord koguni ette, kas armastust või kurvastust vaja taguda. Ise igatahes pani ta armastuse tagumise peale suurt rõhku. Kõik sündis mehaaniliselt nagu mingisuguse sepa juures: aine anti kätte, ei muud kui tao! Ainult natuke riimi ridadele ja vähe alliteratsiooni — see oli kõik, mida mu koolmeister käskis tähele panna.

Koolis õppisin küll saksa poeetikat, aga sellest oli mu salmitegemisele vähe kasu, sest kodu edendati arvamist, et saksa reeglid igas suhtes eesti keele kohta ei maksa ja et

viimane luuletamiseks hoopis suuremat vabadust sallib kui saksa poetika.

Luuletamise puhul otsisin enesele eeskujusid kirjan-
dusest, nimelt vormilises suhtes. Eeskuju andsid mulle
Kreutzwald, Koidula, Reinwald. Panin tähele nende keelt
nende luuletustes. Nähes nende keelevägistamist luuletustes
ja neid autoriteetideks pidades arvasin luules nende ekst-
ravagantsid lubatavad olevat ja sellepärast lubasin enese-
legi mõnesuguseid sõnade lühendusi ja vägistusi. Exempla
docent. Inspiratsioon esines tundmata suurusena, mehaani-
line kirjutamine a-na ja o-na. Niisuguse õpetuse taga-
järjel ei või imestella, et ma tosinate kaupa salme valmis
tagusin. Kõik ei mahtunud enam Otstaveli „Pärnu lauli-
kutesse“; hakkasin neid omaette avaldama. Imestlen, et
need kulukandjaid leidsid. Õnneks jäi neid taotud salme
mõnikümmend päevalaget nägemata.

Minu koolmeister ei leppinud sellega, et mind pani
salme taguma, vaid nõudis ka, et ilukirjanduslikke tooteid
saksa keelest eesti keelde tõlgiks. Esimese poolaasta
jooksul 1875 ei julgenud ma ajapuuduse pärast veel tööle
hakata, aga kui poolaasta lõpul Pärnust maale sõitsin,
kordas J. Otstavel uuesti juba varemini avaldatud soovi ja
varustas mind ühtlasi tõlgitavate juttudega, peasjalikult
Franz Hoffmanni noorsoo-juttudega, mida mu koolmeistri
raamatukogus suur hulk leidis.

Maale jõudnud, hakkasin kohe ülesannet teostama.
Juunikuus edenes töö alles visalt: tõlkisin ainult Fr. Hoff-
manni „Peremehe ja orja“. Juulikus edenes töö juba
lahedamalt: eestistasin esmalt Hoffmanni „Õigus peab
õiguseks jääma“ ja siis Aimardi „Lõuna-Ameerika pildid“.
Augustis Pärnusse tagasi pöörnud, jätkasin vabal ajal tööd,
eestitades Fr. Hoffmanni „Kaks sõjavangi“, missu-
gune tõlge septembris lõpule jõudis, ja alustasin ühtlasi
„Jutustused Venemaalt“, kus peale saksakeelsete
ka üks prantsuskeelne on tõlgitud. Viimase käsikirja val-
mimine venis oktoobri algusesse.

J. Otstavel tegi mind enese juures tuttavaks D. Mart-
soniga, kes mulle omaltki poolt väheväärtuslikke töid saatis
tõlkimiseks. Niisugustest on trükitud: Kapten ja tüüri-
mees, Verine kättemaksmine, Kapten ja laevapoiss, Pariisi
mässajad, Kaabakad, Iisraeli mehe tütar, Mererövlite saar,
Guajaana metsades, Hudsoni jõe ääres, Rändaja Kalju-
mägestikus.

Minu koolmeister J. Otstavel andis mulle näpunäiteid
ka kirjastamise asjus. Tä nõu peale pöördusin Laakmanni

ja Schnakenburgi poole Tartus, neile oma tõlkeid kirjas-
tamiseks pakkudes. Mõlemad võtsid mu pakkumise vastu.
Ootasin nüüd pikisilmi käsikirjade ilmumist. Kuid mu
esimene raamat „Jutustused Venemaalt“ pääsis alles ja-
nuaris 1876 maailma ja „Kaks sõjavangi“ natuke hiljemini.

Teised enne septembrit valminud käsikirjad võeti
küll Laakmanni poolt vastu kirjastada, Laakmann laskis
neid tsenseeridagi, aga et kirjanikkude poolt talle liiga
palju käsikirju oli saadetud, ei suutnud ta kõiki kirjastada.
Selle saatuse osalisteks said minugi kolm esimest käsi-
kirja. Et käsikirjad aastate kaupa Laakmanni juures vede-
lesid, võtsin nad viimaks sealt ära ega ole neid pärast
enam kellelegi pakkunud.

Kuna mu esimese raamatu käsikiri septembris
1875 valmis, raamat ise aga 1876. aasta algusel ilmus, trükiti
mu esimene kirjutus „Perno Postimehes“ natuke enne esi-
mese raamatu käsikirja valmimist. Hiljemini avaldati mu
sulest 1875. aasta jooksul veel artikleid nimetatud ajalehes.

Korra kirjutamistuhinasse sattunud, ei pääsnud ma
sellest enam vabaks. Nagu klaas alkoholiarmastajat mag-
netina enese poole veab, nii avaldas sulg minu kohta
magnetilist mõju, mind täiesti oma orjaks tehes. Olin
kirjutamisest nagu hüpnotiseeritud. Millal iganes vaba
silmapilgu leidsin, pidin ikka kirjutama. Muidugi ei lasknud
kirjutustuhin mind mõnd tarvilikku tööd nii hoolsasti teha,
kui oleksin pidanud tegema, kui ma ka seda hoopis tege-
mata ei jätnud. Tarviliku koolitöö tegemise ajal mõlku-
mul alati kirjutamine meeles. Kirjutamine oli mulle nagu
haiguseks saanud, mis mu meeli-mõtteid täiesti valdas ja mulle
mingit puhkeaega suvel ega talvel ei lubanud. Esimesel
kirjutustuhina aastal, 1875, suutsin ainult 8 käsikirja valmis-
tada, kuid järgmisel aastal juba 22, neist 4 luuletustekogu,
viimased õnneks trükimusta nägemata. Rekordile jõudsin
1877, mil mu käsikirjade arv 31 peale tõusis. Veebruaris,
aprillis ega mais ei valminud ühtki käsikirja, selle asemel
aga juunis 6, juulis 9 ja augustis 5 käsikirja, septembris 3,
oktoobris 2 ja detsembris ka 2 sõjaraamatut. 1877. a.
kirjutatud käsikirjust jäi 5 trükkimata. Järgmistel aastatel
vähenes käsikirjade toodang. 1878 ilmusid tõlgete kõrval
kaks algupärase sisuga toodet. Kui 1879 Tartusse asusin,
jäi tõlkimine kõrvaliseks asjaks. Kui ka esimestel aastatel
mu Tartus viibimise ajal palju tõlkeid veel ilmus, olid
need ometi kõik pärit Pärnu ajast.

Viimaks tuleb veel tähendada, et ma J. Otstaveli raa-
matukogus G a n a n d e r'i „Finnische Mythologie'ga“

K. J. Petersoni tõlkes kokku puutusin. Selle raamatu kohta tundsin enam huvi kui ühegi teise raamatu kohta. Ei ladina ega kreeka keele õpetajate mütoloogilised seletused avaldanud minusse niisugust muljet kui Ganander-Petersoni teos. See vajutas mu mütoloogilisele harrastusele nagu pitsati peale. Tähtsamaid kohti sellest teosest tõlkisin enesele, ühtlasi kahju tundes, et eesti muistses usundist selles liiga vähe teateid leida. Mõtlesin, kuidas Ganander-Petersoni teateid tulevikus täiendada. Hiljemini kerkis see ülesanne mitmel puhul uuesti mu silma ette, kuid ikka kohutas mind ülesande suurus ja raskus kätt tööle panemast. Üksikuid ehituskive olin aastate jooksul palju kokku kogunud, aga terviku loomisele ei julgenud ma asuda. Kui aga 1919 ülikooli suvekursuste poolt mulle ülesandeks tehti kursuslastele eesti mütoloogia kohta loenguid pidada, olin tahes või tahtmata sunnitud materjalist terviku looma. Enam kui kahevõrra lühendatud kujul ilmusid mu loengud 1920 „Eesti mütoloogia“ nime all. See mu teos on ka välismail tähelepanu leidnud: tänavu, 50 aastat pärast mu tutvumist Ganander-Petersoni soome mütoloogiaga, ilmus mu „Eesti mütoloogia“ dr. E. Erkes'i saksakeelses tõlkes Leipzigit, märkustega varustatult, nime all „Estnische Mythologie“.

M. J. Eisen.

M. J. Eiseni kirjutatud raamatute nimestik.

▲ = tõlge, * = tellimise peale kirjutatud.

1876.

▲ Jutustused Venemaalt.	Tartus, Schnakenburg.
▲ Kaks sõjavangi.	„ „
Lehekuu öied.	„ „
▲ Villi.	„ „
▲ Vabaduse võitlused.	„ „
Nalja sõber.	„ „
▲ Loomise saladused	„ „

1877.

Taaralaste kannel.	Tartus, Laakmann.
* Eesti-, Liivi- ja Kuuramaa ajalugu.	Tartus, Schnakenburg.
▲ Neli Vene Robinsoni.	„ „
* Vene-Türgi sõda 1877.	„ „

- * Vene-Türgi sõda 1877. II. Tartus, Schnakenburg.
- ▲ Kaara Petroovitsh. " " -Just.
- * Nikoopoli linna äravõitmisest. " " "

1878.

- * Sõja sõnumid. Tartus, Schnakenburg.
- * Vene-Türgi sõda III. " " -Rošenberg.
- * Sõja sõnumid II. " " "
- * Sõja pildid. " " -Just.
- * Vene-Türgi sõda IV. " " "
- * Võitlemised Shipkas. " " "
- ▲ Kaptan ja tüürimees. Tallinnas, Kentmann.
- * Pärnu kalender 1879. Pärnus, Borm.
- * Võitlemised Plevna ümber. Tartus, Schnakenburg.
- Isamaa Kalender 1879. " " "
- ▲*Kuldne maja varandus. Pärnus, Borm.

1879.

- ▲ Verine kättemaksmine. Tallinnas, Eestimaa sinod.
- ▲ Mehhiko keiser Maksimilian. " " "
- ▲ Elust ja loodusest. Tartus, Schnakenburg.
- ▲*Uue Jerusalemma teekäija. Viljandis, Feldt.
- Isamaa kalender 1880. Tartus, Schnakenburg.
- ▲ Valge pärisori. Tartus, Laakmann.
- ▲*Taevatee juhataja. Miitavis, Sieslack.

1880.

- * Keiser Aleksander II. Tartus, Laakmann.
- ▲ Maria Stuart. Tartus, Just.
- ▲*Tasku palveraamat. Miitavis, Sieslack.
- ▲ Mehhikoma a äravõitmine. Tartus, Laakmann.
- ▲ Kaptan ja laevapoiss. " "
- ▲ Pariisi mässajad. " "
- ▲ Raudse näokattega mees. Tartus, Schnakenburg.
- ▲ Kaabakad. " "
- ▲ Iisraeli mehe tütar. " "
- ▲ Mereröõvlite saar. " "
- Isamaa kalender 1881. " "
- * Rahukohtud. " "
- * Kodumaa kalender 1881. " "
- ▲*Pöialpoiss. Miitavis, Sieslack.
- ▲*Saabastega kass. " "
- ▲*Tuhaneitsi. " "
- ▲ Väiksed Ameerika pildid. Rakveres, Kuhs.
- ▲ 12 aastat mustlaste seas. " "

1881.

- ▲*Ajalugu elulugudes. Tartus, Mattiesen.
- Eesti luuletused. " Schnakenburg.
- ▲*Laste varandus. " "
- Kodumaa kalender 1882. " "
- Teekond Soomemaale. " "
- Isamaa kalender 1882. " "
- ▲*Kõige ilusamad ennemuistsed jutud. Tartus, Schnaken-
burg-Just.

1882.

- Omamaa pildid I. Tartus, Schnakenburg.
- ▲ Wallensteini surm. " "
- ▲ Guajana metsades. " "
- ▲ Hudsoni jõe ääres. " "
- ▲ Rändaja Kaljumägestikus. " "
- Isamaa kalender 1883. " "
- Kodumaa kalender 1883. " "
- Esivanemate varandus " " Teine trükk
1908, Hermann.
- Tähtsad mehed I. Tartus, Schnakenburg.
- * Piltidega tasku-palveraamat. " "
- Tähtsad mehed II. " "
- * Kuus juttu lastele. " Just
- * Jõulu anne lastele. " "
- * Pühade kannel. Tartus, Schnakenburg.
- Tähtsad mehed III. " "
- C. R. Jakobsoni elulugu. Tartus, Schnakenburg.

1883.

- Naljajutud. Tartus, Schnakenburg.
- Endise põlve pärandus. Tartus, Schnakenburg. Teine
trükk 1920.
- Väike nootidega lauluraamat. Tartus, Schnakenburg.
- * Uus Siioni kannel. " "
- Väike Kalevala. " "
- 2. trükk 1919; 3. tr. 1924
- Tallinnas, „Rahvaülikool“.
- Venemaa geograafia. " "
- ▲*Mis on inimese iseloom? " "
- Tähtsad mehed IV. " "
- Omamaa pildid II. " "
- ▲ Masepa. " "

Dr. Fählmanni kirjad Tartus, Schnakenburg.
2. trükk 1921.

Isamaa kalender 1884.

- * Kasuline Talurahva kalender 1884. " "
O. V. Masingi kirjad I. " "
O. V. Masingi kirjad II. " "
Tähtsad mehed V. " "

1884.

Tähtsad mehed VI. Tartus, Schnakenburg.

Helinad Emajõelt. " "

Rahva laulik. Neljas trükk 1891. " "

Uut ja vana. Tartus, Schnakenburg.

- * Kasuline Talurahva Kalender 1885. " "
Isamaa Kalender 1885. " "
O. V. Masingi kirjad III. " "

1885.

Kõu ja Pikker. Tartus, Schnakenburg. Teine trükk 1910,
kolmas 1920.

Uus Tasku Laulik. Tartus, Schnakenburg.

Sädemed. " "

- * Kasuline Talurahva kalender 1886. Tartus, Schnakenburg.
Isamaa kalender 1886. " "

1886.

O. V. Masingi kirjad IV. Tartus, Schnakenburg.

Kaks tundi kohtumees. Tartus, Laakmann.

Kasuline Talurahva kalender 1887. Tartus, Schnakenburg.

Isamaa kalender 1887. " "

1887.

Kudas nõiaks saab. Tartus, Schnakenburg.

Isaisa viisi. " "

Uus laulik. " "

1888.

Uued Eesti muuletused. Tartus, Schnakenburg.

Elu pärast surma. " Hermann.

1889.

Jumal ja jumalad. Tartus, Hermann.

- ▲ Võitlemine valguse pärast. Tartus, Schnakenburg.

1890.

- Eesti rahva mõistatused. Tartus, Hermann. 2. trükk
„Postimees“ 1913.
Minu laulud. „ „

1891.

- Kodune Lauluraamat I. Tallinnas, Busch.
▲ Kalevala I. Tartus, E. Kirj. Selts. 2. trükk „Post.“ 1912
Tartu saladused. Tartus, Hermann.
* Jõuluraamat. „ „

1892.

- Evangelii lauluaasta. Tartus, Laakmann.
Alkoholi õnnistus. Tartus, Hermann. (Taani keeli
G. Voehltzi tõlkes 1898 Odenses ilmunud pealkirja all
„Brändevinslykke“.)
Kalevipoeg ja karskus. Tartus, Hermann.
Jõulupuu. Tartus, Schnakenburg.
Kalevi kannupoisid. Tartus, Schnakenburg.

1893.

- Keisri kuue pärast. Tartus, Schnakenburg.
Hiiu köster. Rakveres, Erna.
Rahvaraamat I. Tartus, Schnakenburg.
Vanapagana jutud I. Tallinnas, Mattiesen-Busch.
▲ Kyprianus. Pärnus, Dreimann.
▲ *Mis on koolera? Peterburis.
Rahvaraamat II. Tartus, Schnakenburg.
* Nikolai kiriku mälestuseraamat. Tartus, Schnakenburg.
* Palugem. Tartus, Hermann.
Hansu-raamat. Tallinnas, Busch. II trükk 1920, „Kool“.
Peetruse evangelium. Tallinnas, Busch.

1894.

- Kuningajutud. Tallinnas, Laurmann. Teine trükk 1908,
Hermann.
Rahvaraamat III. Tartus, Schnakenburg.
▲ Kaks õpetajat tules. Rakveres, Kuhs.
▲ Katekismuse jutlused. Tartus, Schnakenburg.
Lihavõttepühade raamat. Tartus, Hermann.
Rahvaleht. Helsingis, M. Helenius.
Neljas Rahvaraamat. Tartus, Schnakenburg.
Karskuse laulik. Tartus, Hermann.
Rahvaugu jutud. „ „ 4 trükki.

- * Kas. Talurahva kalender 1895. Tartus, Schnakenburg.
- * Isamaa kalender 1895. " "

1895.

- Vanad jutud. Paides, Seidelberg.
- Rahva nali. Tallinnas, Pihlakas.
- Teine kodune lauluraamat. Tartus, Schnakenburg.
- Viies Rahvaraamat.
- * Kasuline Talurahva kalender 1896. Tartus, Schnakenburg.
- Kratiraamat. Narvas, Pöder.
- * Isamaa kalender 1896. Tartus, Schnakenburg.

1896.

- Luupainaja. Tallinnas, Mattiesen-Pöder. Teine trükk Tallinnas 1922.
- Teised vanapagana jutud. Tallinnas, Mattiesen-Pihlakas.
- Teine rahvanali. Tallinnas, Geen-Turgan.
- Kõrtsiraamat. Tartus, Hermann.
- Hans ja vanapagan. Tartus, Hermann. 5. tr. Roht 1920.
- Kodused jutud. Tallinnas, Mattiesen-Pihlakas.
- Seitse Moosese raamatut. Tallinnas, Sööt-Busch.
- Kolmas rahvanali. " Mattiesen-Pihlakas.

1897.

- Näkiraamat. Tallinnas Geen-Turgan. 2. tr. „Kool“ 1922.
- Kodukäijad. " Pöder-Mattiesen.
- Teised kodused jutud, Tallinnas, Mattiesen-Pihlakas.
- Neljas rahvanali. " " "

1898.

- * Isamaa kalender 1899. Tartus, Schnakenburg.
- ▲ Kalevala II. „Post.“, E. Üliõpil. S.; 2. tr. 1922.

1899.

- Jaani raamat. Tallinnas, Schiffer-Pihlakas.
- Koerakoonlased. Tartus, Schnakenburg.
- Laupäeva-õhtused lugemised. Tartus, Schnakenburg-Agentuur.
- * Isamaa kalender 1900. Tartus, Schnakenburg.
- Tallinna naljahammas. Tallinnas, Mattiesen-Turgan.

1900.

- Mälestuseraamat leerilastele. Tartus, Schnakenburg-Agentuur. 2. trükk 1904.

Siioni vahimehe hüüd. Tartus, Schnakenburg-Agentuur.
Elupuu. Tartus Laakmann-Agentuur. 3. tr. 1912 Tallinnas.

1901.

Kihvtiandjad. Tartus, Schnakenburg-Agentuur.
Narvast Tallinna. Narvas, Pöder.
Kolm jutukest. Tartus, Schnakenburg-Agentuur.
Kirikute raamat. Tartus, Hermann.
Endised jõumehed. Narvas, Pöder.
Viies rahvanali. Tallinnas, Mattiesen-Pihlakas.
Lindanisast Tallinna. Tallinnas, Busch.
Tallinna mustlased. Tallinnas, Schiffer-Ploompuu.

1902.

Kalevipoja päevilt. Tartus, „Postimees“.
Kodupoolist. Tallinnas, Busch-Ploompuu.
Kodumaa tähtsamad lood. Tallinnas, Busch-Ploompuu.
Laulik. Narvas, Pöder.
Valekuld. Tartus, Schnakenburg-Agentuur.

1903.

Vahepalukesed. Tallinnas Ploompuu, Tartus Hermann.

1904.

- * Heroodese soldat ja lapsed. Tallinnas, Busch. Saksamaal trükitud.
- * Karjased ja haldjas. Tallinnas, Busch. Saksamaal trükit.
- * Jõulused mängulaulud. " " " "
- * Jõulu laulik. " " " "
- * Mis vanasti sündis. " " " "
- * Mõista, mis see on. " " " "
- * Naljajutukesed. " " " "
- * Mõttesalmid. " " " "
- * Laste laulud. " " " "
- * Albumi salmid. " " " "
- * Jõuluhealed. " " " "
- * Ettelugemised. " " " "

Kõik 32°, 10-leheküljelised, kaanepildiga, Buschi soovil kirjutatud.

1905.

Kaim. Tallinnas. Ploompuu. Tartus, Hermann.
Sõda Läänemaal. " " " "
Tilluke tipsuke. " " " "
Kas surnud või ei? " " " "

Kavala Hansu ja vanapagana lugu. Tallinnas, Pihlakas.
2. trükk 1920.

1907.

Pühapäevane raamat. Tallinnas Ploompuu, Tartus Hermann.

1908.

Must sada. Tartus, Hermann.

1909.

Talupoisid kuningate väimeesteks. Tartus, Hermann.

Teine trükk Tallinnas „Kool“ 1920.

Vaade ennemuistsete juttude maailma. „ „

Maa pealt taevasse. „ „

Eestlaste sugu I. Tartus, „Postimees“, E. Kirj. S. Teine trükk 1922 Tallinnas „Päevaleht“.

1910.

Aadamast ja Iidamast. Tartus, Hermann.

Kalevipoja esiisad.

Eesti rahvanali. Tallinnas, „Pihlakas.“

Kefir. Tartus, „Postimees“. Kolmas trükk 1920.

1911.

Eestlaste sugu II. Tartus, „Postimees“; E. Kirj. S.

Eesti ennemuistsed jutud. Tartus K. Sööt; 2. trükk 1920.

1913.

Meie vanahõbe. Tartus, Hermann.

Eesti muistsed vägimehed. Tartus, Sööt. Kolmas trükk 1920.

Miks. Tartus, „Postimees“.

* Karskuse liikumise ajalugu, Tartus, „Postimees“, Karskusliit.

1914.

Rapla ja Tallinna tondid. Tartus, Mällo-Kaarna.

Mõista, mõista, mis see on? „ „Postimees“.

Eesti vanadsõnad. „ „Roht.“

1915.

Koidula Kroonlinnas. Tallinnas, Pihlakas.

1916.

Kudas ruttu mehele saada. Tallinnas, „Tulu“-„Päevaleht“.

1918.

Eesti prohvet Järve Jaan. Tartus, „Postimees“. Teine trükk Tallinnas 1921.

* Tubakas. Tartus, „Odamees“-Roht.

1919.

Eestimaa ajalugu. Tartus, „Postimees“. Neljas trükk 1920.
Kodumaa ajalugu. „ „

1920.

Esivanemate ohverdamised. Tartus, „Postim.“, E. Kirj. S. Kolmas trükk „Varrak“.

Eesti kohalikud muistejutud I. Tallinnas, „Kool“; „Postim.“ trükk.

Eesti mütoloogia. Tallinnas, „Kool“; Tartus, Bergmann. (Saksa keeli ilmunud Leipzigin 1925 dr. E. Erkesi tõlkes nime all „Estnische Mythologie“.)

Teised kohalikud muistejutud. Tall., „Kool“; Tartus, „Postim.“ tr.

Kolmandad kohalikud muistejutud. Tall., „Kool“; Tartus, „Postim.“ tr.

Eluveski. Tallinnas, „Kool“; Tartus, Bergmanni tr. Kalevipoja esiisad. „ „ „ „

Liber Census Daniae. Tallinnas, „Varrak“.

▲ Greeka vägimehed. Tallinnas, „Kool“; Tartus, Bergmanni trükk.

▲*Looduse mälestusmärgid. Tartus, „Postimees“.

Eesti uuem mütoloogia. Tallinnas, „Rahvaülikool“; Bergmanni trükk.

Eesti rahvalaulud. Tallinnas, Pihlakas; Kuresaares, Liiva trükk.

1921.

▲*Rooma vanem ajalugu. Tõlge A. W. Grube järele. Tallinnas, Keisermann; Tartus, „Postimehe“ trükk.

1922.

Eesti nalja. Tallinnas, „Päevaleht“.

1923.

Kuldja. Tartus, „Postimees“. Teine trükk 1924.

* Kanepi. Kanepis, Abel; Võrus, Pohlaka trükk.
Kaks kuningapoega. (Trükivalmis; juubeliks kirjutatud.)

Tähtsamad kirjutused ajakirjades, kalendrites ja pühadeväljaannetes.

Kungla.	„Oma maa“	1886.		
Kurat.	Isamaa kalender	1887.		
Kullervo.	„	„	„	
Lembit.	„	„	„	
Suur tamm.	„Rahvaleht“	1894.		
	„	„	„	Isamaa kalender 1895.
Tähtjas töö.	„	„	„	
Isamaa heategijad.	„	„	„	1895, 1896.
Kalevi kuld.	„	„	„	1896.
Rahvaluule korjamine.	„	„	„	1896, 1899.
Tont.	„	„	„	1899.
Soome Kalevipoeg.	„	„	„	
Kohendatav ausammas.	„	„	„	
Laulutarga lahkumine.	Lihavõtte Album	1899.		
Maailma loomine.	Nelipühi Album	1899.		
Meie viimne ebajumal (Tõnn).	Jõulu Album	1899.		
Kalevipoja surm.	„	„	„	1900.
Lendav, rabandus.	„	„	„	
Nikodeemuse evangeelium.	„	„	„	
Hõbe.	Nelipühi Album	1900.		
Inimesed tuuled.	Jõulu Album	1900.		
Linnu petmine.	Lihavõtte Album	1901.		
Leemees.	„	„	„	
Maksamerelised.	II Rahvaleht	1901.		
Kalevipoja kodu.	Jõulu Album	1901.		
Laevahaldjad.	Lõbulehe jõululeht	1901.		
Loksberi sõidud.	Rahvaleht lihavõtteks	1903.		
Jõuluheinad.	Jõululeht	1903.		
Paastu Maarjapäev.	Lihavõtte leht	1904.		
Piksenool.	Jõulu Album	1905.		
Merelehmad.	Jõululeht	1905.		
Hüüp.	Palmgreni Album	1906.		
Rahvanalja märgilauad.	Eesti Kodu, Proovinumber.			
Elukutsed rahvanalja kütisis.	Jõululeht	1907.		
Rootsi kuningas Eestimaal pärisorjaks.	Jõululeht	1908.		
Esimene kevade kuulutaja (madisep.).	Jõululeht	1908.		
Ilmaneitsid.	Jõululeht	1909.		
Kirikuvõtmete kandjad.	Jõululeht	1909.		

Jõulupruugid. Jõululeht 1910.
 Uku vakad. Jõululeht 1913.
 Vooda Pikker. Jõulu Album 1913.
 Kaarnakivi. Jõululeht 1915.
 Kirikuvägi. Jõululeht 1916.
 Kudas muiste ohverdama mindi. Jõulu Album 1916.
 Jõulu kingsepp. Kodu 1920, nr. 7.
 Mälestusmärkide alalhoidmine. „Odamees“ 1923, nr. 2.
 Otepää. „Odamees“ 1924, nr. 1.
 Kuremäe. „Odamees“ 1925, nr. 2.
 Ueber die estnische Volkskunde. Deutscher estländischer
 Kalender 1924, lk. 150 jj.
 Merkwürdige Bäume. Deutscher estländischer Kalender
 1925, lk. 147 jj.
 Teure Zeiten. Deutscher estländischer Kalender 1925,
 lk. 157 jj.

„Eesti Kirjanduses“.

Peko. 1908, lk. 377 jj.
 Kalevipoja kastmine. 1908, lk. 437 jj.
 Äraaksimine. 1909, lk. 19 jj.
 Hans ja vanapagan. 1909, lk. 378 jj., lk. 407 jj., lk. 478 jj.
 Tõmbamine. 1910, lk. 15 jj., 58 jj.
 Maod. 1910, lk. 143 jj., 256 jj.
 Eesti osa „Kalevalas“. 1910, lk. 214 jj.
 Kalevala tõlke proov. 1910, lk. 239 jj.
 Osek Kedipiv. 1910, lk. 323 jj.
 Kalevipoeg uuemas valgustuses. 1910, lk. 31 jj.
 Metsik. 1911, lk. 259 jj.
 Kristlikud ained „Kalevipojas“. 1911, lk. 306 jj.
 Mis teadis rahvas Kalevipojast. 1911, lk. 321 jj.
 Setälä Kullervo-Hamlet. 1912, lk. 273 jj.
 Kurelaste küsimus. 1913, lk. 262 jj.
 Lapi Eestis. 1913, lk. 321 jj.
 „Kalevala“ mõju „Kalevipoja“ kohta. 1913, lk. 97 jj.
 Holmbergi Soome-Ugri veejumalused. 1913, lk. 368 jj.
 Koskenjaakko Sananlaskututkimuksia. 1913, lk. 376.
 Lapi kohanimed. 1913, lk. 26 jj.
 Kaarle Krohn. 1913, lk. 145 jj.
 Soome Eestis. 1914, lk. 147 jj.
 Väinalised. 1914, lk. 84 jj.
 Ennemuistsed kuningad. 1914, lk. 210 jj.
 Andersen'i muinasjutud. 1914, lk. 16 jj.
 Kodumaa kirikute ehitamine. 1915, lk. 37, 79, 117, 220,
 247, 288, 342 jj.

Koll. 1915, lk. 3 jj.
 Aarne Märchenliteratur. 1915, lk. 319 jj.
 Andersoni Романъ Апулея. 1915, lk. 92 jj.
 Holmbergi Suomen suvun uskonnot. 1915, lk. 268 jj.
 Maa-alused teed. 1916, lk. 260 jj., 291 jj.
 Metsik. 1916, lk. 439 jj.
 Suomen suvun uskonnot I, II, lk. 273 jj., 354 jj.
 Ohvrid j. n. e. vrđl. raamat: Esivanemate ohverdamised.
 Aarne Vertailevia arvoitustutkimuksia. 1917, lk. 191 jj.
 Salmise Inkerin häärnöt. 1918/19, lk. 55 jj.
 Maa-alused teed. 1920, lk. 332.
 Rändavad järved. 1920, lk. 305 jj., 321 jj.
 Helme tilpajad. 1921, lk. 419 jj.
 Imerohi. 1921, lk. 71 jj.
 Läti jäljed Eestis. 1921, lk. 33 jj.
 Vaskväravad, 1921, lk. 129 jj.
 Linnud rahvasuus. 1922, lk. 318 jj.
 Rootsi mälestused. 1922, lk. 18 jj., 172 jj.
 Viljaneitsid. 1922, lk. 104 jj.
 E. Lönnrot Eestis. 1923, lk. 337 jj.
 Viisnurk. 1923, lk. 556 jj.
 Kalevipoja sängid. 1924, lk. 143 jj., 202 jj.
 Kaleviste muna. 1924, lk. 190 jj.
 Kivistunud inimesed. 1924, lk. 453 jj., 491 jj.
 Mägede rändamine. 1924, lk. 537 jj.
 Aarne Maie-Lied. 1924, lk. 171 jj.
 Väisäse Heimokannel. 1924, lk. 512.
 Kurtz'i Kultstätte in Lettland. 1924, lk. 268.
 Jumalate viisnurk. 1924, lk. 509 jj.
 Ajaloolised ja rahvaluulelised kloostrid. 1925, lk. 1 jj.,
 56 jj., 204 jj., 240 jj.
 Estländischer deutscher Kalender. 1925, lk. 28.
 Bruiningki Werwolf. 1925, lk. 30.
 Pell. 1925, lk. 203 jj.
 Noogid. 1925, lk. 303 jj.

*

Eesti rahva arv. 1909, lk. 231 jj., 257 jj., 289 jj., 478 jj.
 Eesti rahva kasvamine. 1910, lk. 49 jj.
 Eesti lähemad asunikud. 1914, lk. 163 jj.
 Arvid Genetz. 1915, lk. 215 jj.
 Emajõe ööpik. 1916, lk. 380 jj.
 Bergmanni kirjatööd. 1916, lk. 328 jj.
 Aarne. 1917, lk. 237 jj.
 Kassid ja Kassisabad. 1917, lk. 57 jj.

Kui ma alles noor veel olin. 1917, lk. 71.
Lalli. 1917, lk. 20 jj.
Esivanemate algkodu. 1917, lk. 11 jj.
Ääremärkused Vigala murdele. 1917, lk. 216 jj.
Laiuse. 1918/19, lk. 101 jj.
Eesti asundused Rootsis. 1920, lk. 284 jj.
Põldsamaa. 1921, lk. 292 jj.
Kanapää ja Kanepi. 1923, lk. 82 jj.
Tartu eestlaste õigusenõuded. 1923, lk. 450 jj.
Lõppude lõpuks. 1923, lk. 543.
Väike keeleline märkus. 1923, lk. 287.
Martin Lipp. 1923, lk. 97 jj.
Koidula luuletused. 1924, lk. 11 jj.
Jaan Jõgever. 1924, lk. 465 jj.

„Eesti Üliõpilaste Seltsi Albumites“.

Väinämõise sündimine. I, lk. 123 jj.
Taara. I, lk. 208 jj.
Haldjad. III, lk. 77 jj.
Ahikotused. VI, lk. 85 jj.

Postimehe „Oma maas“.

Kroonlinna Eesti asundus. II, lk. 300 jj.
Kaubi. III, lk. 288 jj.

„Eesti Kultuuras“.

Kreutzwaldi varguse lugu. II, lk. 155 jj.
Perun, Perkunos. II, lk. 166 jj.
Koduloomade nimed. III, lk. 364 jj.
Pulli Hans. IV, lk. 100 jj.
Kaks ausate kommete edendajat. IV, lk. 178 jj.

Päevalehe Aastaraamatus 1913.

Eesti Mareta võiduteekond Kalevalasse. Lk. 30 jj.

Ajakirjas „Eesti Keel“.

Eesti keelest kadunud, saksa keeles püsinud kohanimed.
1924, lk. 67 jj.
Kõllest. 1922, lk. 33 jj.
Pedja. 1923, lk. 65 jj.
Risti- ja sugunimed Tartu maakonnas 1582. 1923, lk. 4 jj.
Pilkuse. 1924, lk. 26 jj.
Kau ja ta kildkond. 1924, lk. 140 jj.

Stahl, Kurat ja Kalev. 1925, lk. 35 jj.
Kreutzwald ja keeleküsimus. 1925, lk. 49 jj.

„Kiirtes“.

Läbi Savo ja Karjala. II, lk. 61 jj.
Suur tamm. II, lk. 116 jj.
Karksi vanadpaganad. III, lk. 104.

„Finnisch-Ugrische Forschungen“.

Peko. VI, 1.
Drei mythische Ortschaften in „Kalevipoeg“. XIII, 1.

E. R. Muuseumi Aastaraamatus 1925.

Karjane. Lk. 9 jj.

Koguteoses „Eesti“ 1925.

Eesti muistne usund.

Kalevalaseuran vuosikirjas I.

Miten minusta tuli kansanrunouden kerääjä. Lk. 194 jj.

Muud kirjutused ajalehtedes ja ajakirjades.

Paha küli, hea vili! Jõululeht 1904.
Meresse ei uppunud, pange uppus. Jõululeht 1904.
Ennemuistsed jutud. „Post.“ 1909, nr. 190.
Minu mälestused lauluisast. „Post.“ 1911, nr. 189.
Lindanisa kohta. „Post.“ 1911, nr. 35.
Kalevipoja 50-aastane juubel. „Post.“ 1911, nr. 198.
Kalevipoeg Vene valgustusel. „Post.“ 1912, nr. 242.
Väiksed elukommete pildid Eestist. Perekonnaleht 1913,
nr. 37.
Eesti kirjandus poolesaja aasta eest. Perek. I. 1913, nr. 48.
Tartu Eesti linn. „Virmälised“ 1914, nr. 4, 5.
Töötgemine. „ „ „ 4.
Võlla. „ „ „ 6.
Professor E. N. Setälä. „ „ „ 7.
Kuidas saksa kodanikud vastla-
päeva pidas. „ „ „ 8.
Kuidas maarahvas vastlapäeva
pidas. „ „ „ 9.
Sest ajast kui Tallinnas soola ei olnud. Perek. I. 1914, nr. 9, 10.

Kui ülemus alamatel külas käis. „Virm.“ 1914, nr. 10.
 Pakased. „ „ „ 11.
 M. Lipp. „ „ „ 13.
 Tartu kodanikud koduses elus. „ „ „ 13, 16, 17, 18.
 Lembi, Lembit. „Virmalised“ 1914, nr. 21.
 Poola sõda. Jõulu leht 1914.
 Esimene tähtsam samm keeluseaduses meie maal. „Virm.“
 1914, nr. 22.
 Mõtted C. R. Jakobsoni kohta. „Päev.“ 1914, nr. 55.
 Reko Tiell. „ 1915, „ 11.
 Kõrts kingituseks. „ „ „ 27.
 Haapsalu vanad õigused. Perekonnaleht 1915, nr. 33.
 Klooster inimesi müümas. „ „ „ „
 Neekrudipüüdjad. Jõulu Album 1915.
 Tartu erilased. Jõulu Album 1915.
 Varbek ja Oldentorn. „Post.“ 1916, nr. 50, nr. 103.
 Otepää linn. „Post.“ 1916, nr. 123.
 Sõda Tartus 1656. „Post.“ 191?
 Mõned kodumaa mõisanimed. „Postimees“ 1917, nr. 6,
 1919, nr.? „Ü. Postimees“ 1917, nr. 14.
 Eesti kohanimed ristinimede valgustusel. „Päevaleht“ 1917,
 nr. 30, nr. 83.
 Rõngu vallanimed. „Postimees“ 191?
 Mõned kohanimed. „Post.“ 1917, nr. 17.
 Soome siild. „Post.“ 1917, nr. 16, 17.
 Mõned kodumaa mõisa- ja vallanimed. 1917, nr. 151.
 Mõned Eesti kohanimed. 1917, nr. 51.
 Soome siild. „Päevaleht“ 1918, nr. 23—25.
 Tartu ülikool. „Maaliit“ 1918, nr. 47.
 Veetee Tartu ja mere vahel. „Maal.“ 1918, nr. 26, 27,
 Pahad päevad. „Maaliit“ 1918, nr. 109.
 Kudas vanasti meie maal pulmi peeti. „Postim.“ ?
 Kas on eestlased Mongoli tõugu. „Post.“ ?
 Tartu voorimehed. „Maal.“ 1918, nr. 59, 60,
 Kuikatsi. „Post.“ 1918.
 Tartu ümbruse mõisanimed. „Post.“ 1918, nr. 83.
 Mõned kohanimed sugunimede valgustusel. „Post.“ 1918, nr. 10.
 Eesti üliõpilaste arvu kasvamine Tartus. „Maaliit“ 1918, nr. 75.
 Tori. „Post.“ 1919, nr. 253.
 -vere lõpulised kohanimed. „Post.“ 1919, nr. 276.
 Kambja mõisate nimed. „Post.“ 1919, nr. 190.
 Laurentsiuse suguvõsa. „H. Post.“ 1920, nr. 71.
 Harju- ja Läänemaa piirid 13. a. „Päeval.“ ? nr. 66.
 Tartu rukki- ja lihahinnad 18. aastasajal. „H. Postim.“
 1920, nr. 107.

Lihala, Rahala, Kungla. „Päeval.“ 1921, nr. 99.
 Tartu esimesed enamlased. „Post.“ 192?
 Eestlased 14. ja 15. aastas. Tallinnas majaomanikkudena.
 „Päev.“ 1921, nr. 146.
 Äralõigatud sõrmeküüned. „Päevaleht“ 1921, nr.?
 Kui vana on Eesti rahvas. „Päev.“ 1921, nr. 7.
 Kas on koolides vaja „Kalevala“ tundmist nõuda? „Päev.“ 1922.
 E. R. Muuseumi avamise puhul. „Post.“ 1923, nr. 125.
 Eesti mängukooride esimesest ajast. „Post.“ 1923 nr.? (suvel).
 Eestimaa nõidade põletamine. „Agu“ 1923, nr. 49 ja 50.
 Tõllu ülestõus. „Agu“ 1923, nr. 43.
 Tõllu surm. „Agu“ 1924, nr. 4.
 Lapsetapjate karistus. „Agu“ 1924, nr. 7.
 Loomavargus vanemal ajal. „Agu“ 1924, nr. 12.
 Otepää kogudus. „Post.“ 1924, 21/9.
 Lüganuse. „Post.“ 1925, nr. 34.
 Dr. Bertram. „Post.“ 1925, nr. 131.
 Pettumuste linn Põldsamaa. „Post.“ 1925, nr. 139.
 Jooni Helme ajaloost. „Post.“ 1925, nr. 149.
 Kodaverre kihelkonna ajaloost. „Post.“ 1925, nr. 150.
 Rõuge kih. Sõdimised Rõuges. 1925, nr. 163.
 Kanepi. „Post.“ 1925, nr. 156.
 Millal asutati Valga. „Post.“ 1925, nr. 157.
 Lugu järve põhja vajunud Saaremõisast. „Post.“ 1925, nr. 157.
 Minevikuta alev. „Post.“ 1925, nr. 188.
 Õudsed teated Rõngu kihelkonnast. „Post.“ 1925, nr. 226.
 Voldi, Tabivere. „Post.“ 1925, nr. 224.
 Jooni Põlva ajaloost. „Post.“ nr. 246.
 Peale selle „Virmalistes“ 1914 ja 1915 hulk ajaloolisi jutukesti.

Tähelepanekuid vepslaste mütoloogiast.

Vepslased (Novgorodi ja Aünuse kubermangus) on ebausukõmbeid ja paganuse mõtteilma kaugele rohkem alal hoidnud kui teised meie lähemaist hõimlasist. Allakirjutanul oli võimalus, a. 1917—1918 pool aastat lõunavepslaste juures keeleuurimis-teenikuna viibides, väga lähedalt seda kõike kuulda ja näha — kahju ainult, et ma mitte asjatundja huvi ja hardusega selle ala nähtusi ei võinud jälgida ega kokku korjata. Lehitsedes oma ülestähendusi teian neist ometi üht ja teist, mis mütoloogia uurijaile võiks huvi

pakkuda, ja avaldan siin oma tähelepanekuid, kuigi kahjuks enam-vähem läbitöötamata, deskriptsiivsel kujul¹.

'Kuradil' on lõunavepslastel omapärane nimi: *korbhñe*, mis tähendab 'laaneline' (vrd. eesti *kõrb*, soome *korpi* 'laas')². Muinasjuttudes on ta alati tähtis tegelane, kuid mitte vähem igapäevases elus, kus teda hirmsasti kardetakse ja mitmesuguste abinõudega takistatakse inimestele ligi tükkimast. Mõned on teda oma silmaga näinud, ja on inimesi, kellede kutsel *korbhñe* millal tahes valmis on kohale ilmuma. Tšaigla külas jutustas üks väga tark ja igapidi usaldusvääriline peremees, kuidas üks Koivist'u küla nõid kord kuradi tema juurde tuppa tellinud, lukustatud uste taha. „Kas näed midagi?“ olevat nõid küsinud, kui kasuka sisse mähitud, õudselt naeratav kurat kolinat tehes uksest sisse astunud. Peremees olnud nii heitunud, et nõida ainult sedamaid palunud, et see kuradi toast kiiresti välja toimetaks, aga „viisakuse pärast kutsutud kuradi vastu“ lastud teda ometi toas natuke aega viibida. — Seesama peremees (Tšaiglahne Kostja) tahtis mu tungival palvel ka minule kokkusaamise kuradiga korraldada. Koivistu nõid, tarvilik vahemees, oli meile juba tellitudki, ja ta lubas õhtul mulle kuradit näidata, kuid praasnika õlu võttis tal kahjuks juba enne õhtut jalad maha (päeva ajal ei tahtnud ta kuradit kutsuda), ja ta kuri naine tarvitas seda juhust ning sõidutas mehe koju.

Kurja vandudes tarvitatakse *korbhñe* sõna kõrval (sagedasti kuulnud on ka *korbhñžen-jaug* 'kuradi-jalg') ka interjektsiooni *mešsamez* ('metsamees'). Iseäranis emad kisedasid vallatuile lastele: *mešsamhed*, ja vihastest nägudest võis kohe otsustada, et siin tegu ei olnud meelitussõnaga. Isegi *mets* näikse ka 'kuradi' tähenduses esinevat, vähemalt ütluses *mäne mešmalę, mindän oiğethõ mešmalę* 'mine kus kurat, minda saadeti (kästi minna) kus kurat'. (Vrd. eesti *hiis*: *hiie*, aga soome *hiisi*: *hiiden* 'põrguline, põrgu').

mešsamhem poigad 'kuradi pojad', seletas üks mees Kortlahe külas, *on sügikhad i lendlobad* 'on tiivulised ja lendlevad', aga rohkem ei saanud ma neist midagi kuulda. See mees (Hobotan Pedra) luges mulle üles ka järgmised *korbhñžen tovariššad* ('kuradi seltsimehed'): *üks ülhäne, tojñe ałhäne, koumañš kostel* (ehk *košter*), *nelañž ñestor; videñž viļšuk, kudeñš-kuļšuk, sejtšmeñš selifan, kahtsañš kalifan,*

1) Täiendusi vt. „Virittäjä“ 1918: Matkamulstelmia Vepsän perukoilta; „Suomalainen Suomi“ (a. 1919) Vepsäläisten Jürgin praasnikassa ning „Muuseumi aastaraamat“ 1925: Vepslaste pulmakommetest.

2) Keelejuhi venekeelses tõlkes: *льсовик, черт*, kuid ka *корьбеник*.

ühtsänz irō (ehk *ürō*), *kümneñš kürō*, s. o. 'üks üleval, teine all olev (vrd. s. *ylhäinen, alhainen*), kolmas *k.*, neljas *n.*, viies *v.*, kuues *k.*, seitsmes *s.*, kaheksas *k.*, üheksas *i.*, kümnes *k.*' — Ütleja teadis täiendada, et *kover kostel* olevat *nesfofi* vend, kuna viimane ka mehe nimena tuttav; *viššuk* häälitsevat alati *višš višš višš*, ja sellest ka nimi, niisama nagu *kuššuk*'il sellest, et ta alati *kušsub* (!). *kalifan*'i nimelist lindu arvas mees tundvat (see oli nähtavasti ainult tema oma targutus), ja *selifan*'i kohta ta tähendas: *hänen känditas selgas* 'teda kantakse seljas', vist püüdes sellega ainult nimele seletust leida. *irō* on vepslastel naisterahva ja *kürō* meesterahva (vanaaegne) nimi¹⁾, ja kui viimane peaks tõesti mingis mütoloogilises peres esinema²⁾, on ta vaevalt miski muu kui mõni ammu surnud austatud esivanem, kelle nimi on tuttav m. s. ühe endise lõunavepsa küla nimena (*Kürömdgi*, Tšaigla lähedal), niisama ka soome nimes *Kyrönen* ja mitmeis kohanimedes (*Iso-Kyrö, Kyrönniemi, Kyrön-salmi, Kyröjoki* jne.).

Kuraditaolise olevusena nimetati ka *kükeritš*'u (*-kökeritš, kököritš*), kelle kohta üteldi: *mešsas elab, min zdumaib, sen i radab* 'metsas elab, mida mõtleb (teha), selle teebki'. Ta võivat ennast muuta inimese ees milleks tahes, näit. üteldi: *ol kükeritš, a juriškorvaks kändhe* 'oli *k.*, aga puujuurikaks muutis enese'. Keegi teine pidas kogu seda *kükeritš*'u kuradi sugulust naljaks ja teadis, et sõna võivat ainult 'kövera puu' üldnimetusena esineda (olevat ka ühe metsa nimi). Ongi tõsi, et nimetus on enam-vähem juhuslikku laadi ja kannab häälikumetafoorilist värvi (vrd. soome *kyykkerö* jts.), kuid see ei eita sugugi tema mütoloogilise iseloomu võimalust (vrd. näit. *kühärō, kaharō* allpool).

Edasi esitati kuradiliste olevuste hulka kuuluvatena *ošōmät, ogrō, hübrnena*, ja isegi *öugotō, edinō, inehmō*. Kõik teised teated kinnitasid, et igaüks neist sõnust on ainult *rajindvajez* 'sõimusõna'. *ošōmät* käivat saamatu mehe kohta: *oi sä ö., edvō ni mida tehta* 'oi sa ö., ei või sa midagi teha', ja eriti olevat ta suguliselt saamatute meeste kohta tarvitatud (*pahemba pimedas johtute lobad öšōmätin*). Unisele, laisale inimesele jällegi öeldavat: *rovno ku ogrō astud* 'just kui *o.* astud'; arvati, et *o.* võiks naise sõimunimi olla (vastav mehe nimi *obram*, seletati), mis aga

1) Ütleja nimetas ka teisendid *kürž, kiru*.

2) Et ütleja *kürō*'t kogu selle kuradipere isana ja *irō*'t ta emana nimetas, võib ainult tema oma luule olla, kuid peetagu neid sõnu seda tähelepanelikumalt silmas tulevastel korjandustel.

kinnitust ei leidnud (?vrd. eesti 'ogar'). *hübrhena* on tõesti läbipaistev sõimusõna (inimese kohta, kel 'nina kipras'), aga vihasest või põlgavast ütlusest *rovno ku hübrhena käu-
ned* 'just kui *h.* käid' paistab, et nimetusega võidaks ka midagi mitteamast olevust mõelda. Sõna *õugotõ* tähendab igapäevases keeletarvituses umbes 'kõlvatu' (ühendatav soome sõnaga *elki: eljen* 'vigur, kriugas' — selle järele võiks siis arvata just ümberpööratud tähendust 'viguritu, kõblik' ¹⁾ ja võiks 'kuradi' kohta siis umbes samas mõttes tarvitatud olla kui näit. eestis 'tige, õel, kuri' või 'kurat' (< *kurjatti*). — *edinõ* on 'tigu' nimetus, soomes *etana*, mis aga võib tähendada (Lönnrot'i järele) ka 'halb inimene, kelm', järelikult ikkagi ka midagi 'kuradile' lähedast. Mis viimaks puutub *inehmõ*-sse, siis on ta arvatavasti ainult põhja poolt tulnud laensõna (soome murdeiski *inehmo* diminiitivkuju sõnast 'inimene'), kuigi tähenduse poolest niivõrt hämmardunud, et juhuslikult kõlbab salapärase olevuste hulka: *i. ujelob madmu, õu käulob lavamu, rovno ku õkägi* (?) *uđerob* 'i. liigub tasa (ujeleb) maad mööda, õöl sammub põrandat mööda, just kui õökägu (?) tasa liigub', seletas üks asjatundja Kortlaht'is. Seda seletust teised ei usaldanud, arvates, et *i.* on ainult lihtne naljasõna naiste ja iseäranis miniate kohta. Üks vanamees teadis rohkemgi: *i. on mež, hot mužikalne hot akalne, a pahemba akalne*, s. o. 'i. on inimene, kas meeste- või naisterahvas, aga enamasti naisterahvas'.

Eriliste ülesannetega mütoloogilisi olevusi (haldjaid) on vepslastel rohkesti. Nimetatagu esimeseks *vedhtne* 'veevalitseja' (karjalas ja soomeski tuttav *vetehinen*). Ka vähdesõnana kuulsin tihti *vedhtžen nena* 'v. nina'. Üldse näis sel olevusel midagi „veekuradi“ iseloomu olevat, kuna *veden izand* ja *veden emag* 'vee peremees (isand)' ja 'vee perenaine (emand)' üldsemalt kalade kaitsjatena ja kalameeste õnne ja õnne puuduse määrajatena näisid esinevat. Väga tuttav on ka *turžaz* (soomeski *tursas*, teatavasti vanä germaani laensõna), mille kohta üks vanamees (Tšaiglas) seletas: *t. on vedes, järven izand, sigä kaväm peksab, käs kob rata hejle, goiib hejld edemba koiz notõmka mä-*

1) Vepsa verb *elgendan*, karj. *ellendan* jne. 'saan aru, mõistan' näitab, et sõna *õugotõ* on tähendanud ainult 'arusaamatu inimene, rumal', ja sellest on arenenud tähendus 'kõlvatu'. Ühest ülestähendusest (Kortlaht) läiangi vepsakeelse seletuse: *durane, hamatõ* 'rumal, arutu'. Järelikult kuradi rumalust (mida mümasjuttudes markeeritakse) silmas pidades oleks *õugotõ* mõistetav.

ned. koñz ile lähen turžast ka silō sabad 't. on vees, järve peremees, seal kalu peksab, käsib neil töötada, ajab neid eemale, kui noota tõmbama lähed. Kui ei ole tursast lähedal, siis seekord saavad'. Tema ei teinud vahet *järven iżand'a, vedhñe* ja *turžaz'e* vahel („*vedhñe hof turžaz*“). Mitmele oli aga *t.* kaunis ebamäärane olevus. Kui näit. seletati, et *t.* tõstab sügisel vee üle jõekallaste (paneb veevoolu lobjakuga kinni), siis tundis seletaja (üks veskiomanik) küll, et siin nimelt veehaldja omavoliga tuli rehkendada, ja vahest aimati veehaldjat ka *udu* tekkimise puhul (Šidjärve külas) tarvitatud vanasõna taolises ütluses: *t. tuhkveden keļtab 't.* lehelist keedab', aga mitmed tundsid kogu sõna ainult vandesõnana: *oh sä t.,* või (Arsk.) *turžham bok 'tursa külg'.* Lihava vananaise kohta üteldi (Šidjärves): *na mite sä t. 'näe missugune t. sa oled'.* Niisama sõimusõnana esinev *turitsš* (Arsk.) on vahest teist algupära (vrd. s. *turja, turjake, turilas*).

Veehaldjana on tuttav ka venelastelt saadud *onah,* mis esineb iseäranis *udu* tekitajana: *onah tuman tegeb 'o.* *udu tekitab'.* Ühel vihmasel ja udusel ilmal üteldi: *tāmbā o. mārñ Vehkjärvespā Maitjārohe 'täna o. läks Vehkjärvest Maitjärve' (Kortlaht).*

Meļsan iżand 'metsa peremees' ja meļsan emag 'metsa perenaine' on jahiloomade kaitsjad metsas. Noor jahimees tuleb tubli püssiga, püü märkab teda, tahab ära lennata, aga *m. i.* ütleb talle: istu aga siin, sind ei mār-gata. Teine kord tuleb vanamees, rābalates ja viletsa pū-siga, püü ei mõista teda kartagi ja *m. i.* hoiatab ka liiga hilja. Üldse teavad jahimehed, et nende jahisaak oleneb metsaisanda ja -emanda tujust, ja sellepärast nad palveta-vad jahile minnes (Kortlaht): *meļsa iżandāñe i meļsa emagāñe, otkatā meļd metshudeņe, ankatā meļle kajkutžid zve-riid i lindud 'metsa peremehekene ja metsa perenaisekene, võtke meid metsakesele (jahile), andke meile kõiksuguseid loomi ja linde'.* Ühes muinasjutus (Kortlaht) näikse jahi-riistade kaitsjat millegi metskuradi mõistega ühendatavat. Jahimees märkab, et kase otsas on *hond mez 'paha ini-mene',* kes palub, et teine teda aitaks kasest lahti saada; keegi jahimees olevat kord nõiasõnadega ta igaveseks sinna paigutanud, kättetasuks selle eest, et ei olnud loomi saanud ja nimelt sellepärast mitte, et kui ta oli lindu taht-nud lasta, siis oli teine oma kämbla linnu kaitseks alati ette pistnud. Kases istuja vabastatakse tagurpidi loetud nõiasõnadega, ja tasuks antakse jahimehele niisugune õnn, et ta alati saab jahiloomi, niipalju kui tahab. See *hond*

mez võib aga ses jutus vahest ainult inimlik nõid olla (mitte jahiloomi kaitsev olevus), kes viguri pärast oma kämbla ettepanemisega teist jahimeest oli narrinud. — Vanasti olevat metsa peremees ennast jahimeestele ka näidanud: *ēntšid ukōd nāhlībad mečsan ižandan* 'mõned muistsed mehed (sagedasti) nägivad metsa peremeest' (Kortlaht).

Maa all kujutellakse ka elu olevat: *manā elajad omad ku i tāgā* 'maa all elanikud on nagu siingi'. Muidugi ka *man. ižand* ja *man emag*, sest peavad ju maa allgi peremees ja perenaine olema.

Räägitakse ka toahaldjatest: *peftin ižand* (või *peft-ižand*, Arsk.), *peftin emag*, ja nende kõrval on toas alati iseäranis lastele hirmu sünnitav ahjuhaldjas *pätširahkō*. Pulmade puhul antakse talle ahjule ka toitu (vähemalt jäänuseid sest kombest on olemas, vt. eelmainitud vepslaste pulmakirjeldust). Lõunapoolseimas (eraldatud) vepsa külas tuntakse *p.* ainult söimusõnana. Muidu on ta tähtis olevus soome rahvaste mütoloogias, esinedes juba Agricoolal 'kuu poolitajana'. (Vist ühendatav *rahka* 'kärn' sõnaga ja mõeldud paiguti kärnahaiguse sünnitajana.)

Lauda haldjad on *lāvān ižand* ja *lāvān emag*. Üks vanamees jutustas, et *l. i.* (ehk vene nimega *dvorovik*) ei armasta vahel hobust ja peksab teda. Nõnda olevat üks mees peitnud enese hobuse söögiküna taha ja kuulnud, kuidas *l. i.* hobust pekstes olevat ütelnud hobusele: sind ma ei armasta, aga kui oleksid *pegan* ('kirju'), kas või kolme jalaga, siis hoiaksin sind. Mees olevat kohe enesele *pegan*'i nõutanud, ja teine kord märganud, kuidas *l. i.* hobusele kaeru toonud ja teda paitanud.

külbetin ižand 'sauna peremees' (*külbetin emag* või *külbedbaba* esines harvemini, üks jutustaja eitab koguni sauna feminiinse haldja olemasolu) on kaunis tähtis olevus, nii kui *külhet* tähtis on vepslaste elus (praegu viheldakse, tõsi küll, peaaegu ainult leiva-ahjudes, nõnda et mõnes külas saunu peaaegu ei olegi). Saunas pestakse kõik mustus maha, ja et saunas ka *jumā* ('jumal, jumalakuju') puudub, olevat saun kuraditele armas koht (*korbhīžed na-gol külbetiš elabad* 'kuradid alati saunas elavad'). *k. i.* olevat siiski peremees saunas, ja sellepärast on tarvis temalt kaitset paluda sauna astudes ning iseäralist 'luba', kui sauna tahad öömajale jääda.

Rehehaldjal on nimi *rigi-uk*, *rigibukō*, *rigaiwan* (Krl.), *rignik-riganižand* (Šidjärv) ja tema naisel *rigibab*. Tuntakse ka *gomnan ižand* ning *gomnan emag*. Ühe teate järele on kuraditel ka rehes — kus ju niisama 'jumalat'

nurgas ei ole — olukoht ja seepärast tulevat ka rehes viibides katsuda reheisanda ja -emanda kaitset paluda. Rehehaldjate tähtsus seisab üle kõige aga selles, et inimese kallim vara, iga-aastane põllusaak, vist on suurelt osalt nende määrata, kuna nad veel nägemata abilised on rehepeksmise ja muugi põllutöö juures. Neile tuuakse isegi ohvrit. Tutuka külas maksab veel üldine komme, et uue aasta esimese päeva hommikul kantakse pudrupada — puder olgu võiga hästi segatud — rehe põrandale, terve perekond koguneb paja ümber, aga enne kui sööma hakatakse, kummardatakse iga nelja nurga poole ja loetakse: *kühārō, kaharō, tule pudrot sōmhā, gomnan iżandāne i gomnan emagāne, tūgat pudrot sōmhā, da aputagat meile tapmist tapta, udō vodō rahnmišt rahnda 'k., k., tule putru sööma, rehe peremehekene, rehe perenaisekene, tulge putru sööma, ja aidake meil rehepeksmist peksta, uuel aastal lõikamist lõigata'*. Kortlaht'i külas kogunetakse (praegu teevad seda ainult mõned vanad) jõululaupäeva õöl niiviisi rehe põrandale. Ses külas käib ka palve rohkem ristirahva viisi: *pühā mikō sōtā, sušsünt sōlā, tule pudrot sōmhā, rigan iżandāne, rigan emagāne i lapsuded, tūgat pudrot sōmhā. kazvatagat milēn rughut tšomad, i kagrašt i ozrašť i babušť 'püha Mikk armas (söötja), Kristus (suursünd) armas, tule putru sööma, rehe peremehekene, rehe perenaisekene ja lapsukesed, tulge putru sööma. Kasvatage minule rukkikest ilusat, ja kaerakest ja odrakest ja oakest'*.

Püha Mikk (Mihkel) ning Kristus on neis palveis arusaadavad, aga tumedamaks jäävad *kühārō* ja *kaharō* (kui nende all üldse kahte olevust mõeldakse). Nad on arvatavasti vaid kirjeldavad sõnad (vrd. vepsa *küherdan* 'tõmban küüru, kummardan'; vrd. ka eesti 'kahar, kähar' jts.). Võib aga näha, et nad õigust mööda rehehaldjad ei olegi, vaid mingisugused 'puugi' ('krati') taolised viljavargad. Üks laiate teadmistega vanamees (80-aastane Pudr-uk Tšaignlast) seletas, et tähendatud olevusi tuletatakse meelde ainult põllul lõikuse lõpetamise puhul ja nimelt järgmise palvega: *küherōj, kaherōj kanda i karguta kajkuššes kegospā milēn ližada i kajkuššes skirdaspā abuta milēn toda, minun zapolkanē, minun kegho 'k., k., kanna ja tassi (?) igast rukkiaunast minule lisā ja igast kaeranabrast aita minule tuua, minu põllule, minu auna'*. Kortlaht'is loeti see lugu järgmiselt: *küherō, kaherō kandab, karkatab, tob, torkutab, bajašškejš kēgōšpā, bohaššūden skirdōšpā, mejden kēgōhe, mejden skirdōhe, raudažit vadril, vaškšit kanambuslōl 'k., k. kannab, tassib (?), toob, lohistab (?), härrade (mõisate)*

aunadest, härrade napradest, meie aunadesse, meie napradesse, raudsete pangedega, vasksete kandepuudega'.

Isegi Tutukal, kus eelmainitud rehepalve veel üldine, tuntakse *kühärõ, kaharõ* kõnesolevas spetsiaal-ülesandes. Huvitav aga, et palve neile toimetatakse lõikuse lõpetamise järel alles toas. Põllult tuuakse kaeravihk (kaer lõigatakse ju kõige viimaks), viiakse 'jumalanurka', kus lähedal ka söögilaud, sirbid pannakse vihu otsa ja munatoitu süües palvetatakse: *kühärõ, kaharõ, tule muna-ñitšut sömhä, kañditišš leibad, rugišť i kagrad verhts skirdošpä i verhts kegošpä meiden kegõhe i meiden skirdõhe, raudažõ kanambuslā, üllitši ühtsäs mas 'k., k., tule muna-toitu sööma, kanna leiba, rukkeid ja kaeru võõrastest napradest ja võõrastest aunadest meie aunadesse ja meie napradesse, raudsel kandepuul, üle üheksast maast'.*

Nimetatagu ka, et lapsedki (Tutukal), kui nad *tauknan tegobad, silõ sanubad* ('kamatoitu' — soome *talkkuna* — 'teevad, sel puhul ütlevad'): *kužmõ, timõ, tule takõf sömhä da abuta meile rata 'k., t., tule kamakest sööma ja aita meile tööd teha'*. Need nimed on muidugi algupäraselt tuttavate 'pühade meeste' omad. Esiisade hingede austamine on ilmselt mõnes eelnimetatud kultuses peidul, kuid selle asja lähem uurimine ei kuulu siia.

Venelastelt on päritud veel hulk mütoloogilisi olevusi nimetustega nagu *pasteñ* ('luupainaja'), *jagibaba* (soome 'syöjätär'), *kikimor* (kes öösi koonla võtab ja metsas ketrab), aga jäägu nende tegevus siin lähemalt seletamata.

Vepslaste ebausju juured on tugevad ja küünevad sügavale; ka vene kirik on omalt poolt rahvausundiga huvitava kompromissi teinud, mille uurimine usundite-ajaloolasele rohkesti materjali pakuks. Isegi nende ebausju-kommete põhjalikum kirjeldamine, mis võhikule silma torkavad, ei mahuks lühikese kirjutuse piiridesse. Tuleb soovida, et asjatundlik, süstemaatiline mütoloogiliste ainete ja ebausju-kommete kogumine vepslaste külades toime pandaks, nii kaua kui ebausku igapäevases elus nende juures veel praeguses ulatuses õitseb.

Lauri Kettunen.

Lutsi maarahvas 1925. a.

Lutsi maarahvas, millise eestlaste nimetuse tõi dr. O. Kallas 1894. a. teaduseilma ette „Suomi“ väljaandes ja eritrukina raamatus „Lutsi Maarahvas“, asub praegu Läti

vabariigi piires, Latgalias, Lutsi (Ludzi, Ludza, Ludse, Люцин) maakonnas, endises Viitebski kubermangus.

Mikalova (Mihhalova, Mikaleva) vallas elas neid dr. Kallase sealkäigu puhul 1893. a. 10 külas 898 hinge, kellest umbes 40 mõistsid eesti keelt. Praegu elab samus külis Mikalova vallaraamatu järele 1130 (526 meester. ja 604 naister.), nimelt Salais (külasid nimetan nagu dr. K.) 70 meester., 76 naister. 24 talu, 8 maaosa (utšastka) peal; Kitkovas 40 m., 40 n., 16 t., 5¹/₂ maaos.; Ruuzinovas I 35 m., 45 n., 14 t., 5 maaos.; Tabalovas 58 m., 54 n., 21 t., 6 maaos.; Dekterevas 72 m., 100 n., 30 t., 5 maaos.; Sõlogalis I 64 m., 67 n., 20 t., 5 maaos.; Parsikovas 44 m., 55 n., 18 t., 5 maaos.; Samušis 13 m., 15 n., 5 t., 2 maaos.; Vahtsene külä's (Uus Mikalova) 108 m., 128 n., 13 t., 3 maaos.; Baranovas I 52 m., 64 n., 21 talu ümber, 6 maaos. Eesti keeli mõistab vaevalt mõni üksik paar sõnakest väänata.

Põlda (Pylda, Pilda) vallas on eesti sugu ligi 2000 hinge. Peale 26 dr. Kallase nimetatud küla olevat Filändmõisa elaniku Viktor Strumpe järele ka Tribuhi ja Strumpe maarahva külad. Muidu on maarahvast igal pool. Vanausuliste ja läti segakülas Rantsanis leidsin 3 maarahva perekonda. Põlda vallas võib juttu ajada maakeeli umbes 60 inimesega. Kirbu (Škirpaanõ) külas, kus 62 meester. ja 81 naister. (1893. a. oli 71 m. ja 80 n.) võib kõnelda 23 inimesega; Suurõ Tsäpsi (Jaani külas — 43 m., 44 n. (1893. a. 57 m., 48 n.) — võib mõtteid vahetada eesti keeli 16 inimesega. Teisis külis mõistab maakeelt 0—5 inimest.

Nerza vallas oskavad maakeelt kõnelda: ligi 20 inimest Tati¹⁾ (Štšastliva) külas, kus elab 41 m., 34 n. (1893. a. 50 m., 54 n.); umbes 30 inimest Greeki (Gretši) külas (68 m., 77 n.; 1893. a. 107 m., 110 n.); 15 inimest Mägize (Barisõ) külas (65 m., 57 n.; 1893. a. 74 m., 68 n.). Teisis külis kõneleb maakeeli mõni üksik. Alakülä (Suure Piikova), Mäekülä (Väike Piikova) ja Poddubi loetakse praegu Janovoli valda, kus dr. Kallas nimetab 5 maaküla 420 inimesega. Janovoli vallas võib vaevalt 10 inimesega maakeeli mõtteid vahetada. Isegi Puntsuli külas (179 h. Jazups Mutuli ütluse järele, 1893. a. 172 h.), mis on Mägize, Greeki ja Tati piiril, saab kõigest 4—5 inimest maakeelest aru. — Nii on siis ligi 5000-hingelisest maarahvast maakeelest aru-

1) Tatt tähendab seent.

saajaid umbes 120 inimest. Prof. H. Ojansuu, kes 1911. a. ka Lutsis käis, nimetab Suomalaisen tiedeakatemia toimituksia's 1912. a., et maakeele kõnelejate arv olewat vaevalt 200, kuna see dr. Kallase ajal 1893. a. olnud umbes 800. — Maakeele mõistjad on enamasti 50—90-aastased inimesed, keda nimetatakse selle järele ainult: maamiis, igauns, tšuhhna, suur tšuhhna. Ainult Suures Tsäpsis „mõist maavärki“ — imestuseks oma küla rahvalegi — 3-aastane Oodum Jerašenko.

Maarahvas ise ütleb keele suremise peapõhjuseks olevat sega-abieliu, siis venelaste ja lätlaste pilkamise. Et maarahvas on, samuti kui Latgalia lätlasedki, katoliku usku, sellepärast abielluti vastastikku ja maarahvas lätistus. Venelastega naabruses elamise ja endise vene võimu surve all ei venestunud siiski maarahvas, kuigi omandas vene keele. Põlda vallas ei juhtunud ühtegi leidma, kes ei oskaks vene keelt, kuna Nerza vallas on ohtrasti naisi ja suur enamik lapsi kuni 10 aastani, kes ei oska vene keelt; Mikalova vallas on naistest ja lastest vene keeli kõnelejaid koguni vähe. Praegu on vene keel kadumas ja isegi venelased hakkavad lätistuma, iseäranis lapsed, kes läti koolis käivad. Kuid venelastel on siiski omad koolid. Ja vene tegelased olid isegi nii agarad, et Põlda valla maarahva Vähä külas tahtsid avada valgevene kooli, kuid leiti, et valgevene keelt ei osata külas rääkida. Mu tähenduse peale vallakirjutajale, et Vähä (Vezenki) on vana eesti küla, usuti seda, sest rahvas ei mõistnud hästi ei vene ega läti keelt ja aktsent olla teissugune, nagu see Kirbu külas tunda olevat. — Seda teavad väga hästi nii Põlda kui Nerza ja Mikaleva vallavalitsus, et mainitud vallus elavad eestlased, aga raamatuisse pole seda märgitud. Samuti nimetati kuskil kalendris Lutsi maakonna rahvusi, küll lätlasi, valgevenelasi, poolakaid, sakslasi, leedulasi, mustlasi ja muidugi 8 tuhat juuti (neist 4000 Lutsi linnas 5500 elaniku peale), aga eestlastest süütsatustki. Nersa vallavalitsuse laua taga ütles maamees maakeeli maakülade rahva arve, Põlda vallavalitsuse tähtsam liige maamees Vaarkali külast tähendas, et kui oleks eesti keeli raamatuid, püsiks ka eesti keel, aga eestluse säilitamise suhtes ei ole ükski sammu astunud.

Vilets majanduslik seisukord ja endine vene pimeduse-umming, mis ei ole rahva enamikule võimaldanud algkooli ühetalvelistki haridust, on küll süüdi, et maarahvast ei ole tõusnud niipalju isikuid, kellest võiks mõnda oma sugurahvast sütitama ning korraldama juhtida, kuid teiselt poolt

on just nimetatud varjuküljed vahest Lutsi maarahvast alal hoidnud.

Nerza valla maamehil on talu peale keskmiselt 10—15 tiinu maad, Põlda ja Mikalova vallas 5—10 tiinu ja halvem maa muist Nerza ja Janovoli vallas, kus talupoegade mässu järele 1840. a. mõisad ära jagati ja rahvale enam maad sai. Läti-aegsel maajagamisel jäi enamik rahvast maata, ja nüüd kaevatakse, et seisukord on raskem kui enne, mil võis igale poole kaugemale teenistust otsima minna, iseäranis suuremaisse linnu. Nüüd oli näha ainult, et Põlda Tsäpsi küla oli keskealisest tüdrukuist tühi; öeldi: „Latvialõ lätsi pälvmä“. Nerza vallast kuulsin nelja¹⁾ maamehe perekonda juba Kuramaale ära minevat elama ja valgub veelgi, et suuremat maad osta. Väheese maa tõttu ja madala kultuurilise tasapinna tagajärjel on põllumajandus õige primitiivsel astmel. Rukkeid lõigatakse alles sirpidega, pekstakse kootidega jne. Olin kord vanamehele käsikivi juures abiks, et õhtuks putru saada. Sarnased ettevõtted nagu piimaühingud on koguni tundmata; mõnel võib koorelahutajat näha ja see on kõik. Õnneks hakkab majanduslik seisukord selle tõttu vähegi paranema, et külad kruntidesse on jagatud. Kolme viimase aasta jooksul on Põlda vallas Kirbu küla, osalt Laizena ja Kirivä-kitsõ talud täiesti krundi peale viidud. Nerza vallas on Tati küla samuti täiesti väljas, kuna Greeki ja Mägize olid juba 17 aasta eest taludeks arenenud. Mikalova vallas on taludes Baranova I (vist ju Vene ajal), Kitkova ja Parsikova. Salai ja Ruuzinova ajavad tuleval aastal talud omal kulul kruntidesse. Dekterevas kaevati: miks meile ometi maamõõtjaid ei tule? Olgu muu seas tähendatud, et Lutsi maarahval, nagu ülepea Lutsi maakonnas nii venelastel kui lätlastel, pole olnud hingemaa-süsteemi, nagu seda oli Setumaal.

Vähemalt on Lutsi maarahvas hariduslikult paranemas. Läti alla sattudes sai Lutsi maarahvas tarviliku arvu 4-klassilisi algkoole, kuna 6-klassilised pole enam kõigile kättesaadavad. On tõusnud ka keskkooli kasvandikke. Nii on Nerza vallas Tati külast 1, Greekest 2, Skriinist 1, Janovoli valla Dunduri (Abritski) külast 1 noormees, Põlda kolooniast Vaarkalist 1 neiu ja Baranovka I Mikalova vallast 1 noormees Lutsi läti gümnaasiumis. Peale selle Baranova I üks noormees Dünaburi (Daugavpils, Dvinsk) õpetajateinstituudis. Mikalova Tabalovast jäi 1 noormees-gümnaasiast haiguse tõttu ja Janovoli Puntsulist 1 neiu-gümnaasiast ainelise

1) 2 Mägize, 1 Greeki, 1 Tati külast.

seisukorra pärast koolist koju. Muidu on aga maarahva lapsed anderikkad, nagu mõne koolitunnistuse ja ühe õpetaja seletuse järele nägin. Üliõpilasist (Tartu ülikoolis õppinud) kuulsin ühe olevat Põlva v. Belomoikino külast Mekši perekonnast, kelle isa Saksa okupatsioonini Tartus pristaviametit pidas. Selle tõttu sain kõnelda ta õe Lydiaga (mehel venelasel Akašovil Ozupini mõisas) ja venna Mihkliga eesti kirjakeelt, kes, vaatamata, et ema on poolakas (teiste ütluse järele venelane, sest perekond on kreeka-katoliku usku), väga eestimeelsust üles näitasid. Eesti luuletusi igatses saada endine Emilie Käärik, Tartumaa Mäksa vallast pärit, kes sai Peterburis Toloni küla „maarahva“ pojale automeistrile Oossip Mekšile naiseks. Nüüd on nad Krassiki karjamõisa omanikud, kelle käest ümberkaudseist läti ja vene külist käiakse puudaga leiba ostmas.

Vanema põlve seast on harva inimest leida, kes oma nimegi kirjutada oskaks, isegi palju on neid keskealiste hulgas, peaaegu kõik naisterahvad, kuna mehed on sõjateenistuse ja muidu liikuvuse tõttu enamasti vene keeli varesjalgu vedama õppinud. Kirjandusest leidub vahest vaesemaski majas palveraamatuke ja mõni kalender, mis ka ainukeste rahva vaimu juhtide — katoliku usu tegelaste toimetusel rahva kätte antakse. Esimesel kohal on rahva seas, nii vähesel määral kui sedagi leidub, ka kirikumeeste häälekandja „Latgolas Words“. Peale selle ilmuvad Rääsakus (Rēzekne, Rositten, Режецы) Latgalia jaoks põllumeeste häälekandja „Latgalits“, tööliste ja väikepõllupidajate h. „Jaunõ Straume“, demokraatide h. „Zemnika bolss“, sots.-dem. h. „Latgolas dorbs“. Siis antakse välja veel paari ajakirja talurahvale ja noortele. Prahist on tihti ostetud vanu ajalehti, ükskõik miskeelsed, seinu tapetseerida, sest maarahvas armastab siiski ilu ja puhtust.

Vahel loevad vanadki kooli õpperaamatuid; keegi oli muu seas maateadusest Eesti üle teateid saanud. Mainitud kirjandus on kõik Latgalia läti murdes, mis suhtub üldisesse läti kirjakeelesse nagu meie setu murre kirjakeelesse. Latgalia murdel on siiski keele õigused ja kirjandus on järjest kasvamas. Isegi keskkoolides on ta tarvitusel, vastavalt õpetajate meelsusele. Sest saadik, kui latgallased nõudsid enesele õigusi omavalitsuse ja politsei teenistusse astumiseks, kust neid enne kõrvale tõrjuti, valitseb mainitud asutustes osalt ka latgalia keel. Võitlust on praegugi küllalt luterlaste lätlaste (tšiulid) ja Latgalia lätlaste (tšangalid) vahel. — Juba 1921. a., kui ma Akadeemilise Emakeele Seltsi stipendiaadina Seltini ja Ala-

mõisa (Lejasciems, Aahof) „liivude“¹⁾ murde üleskirjutuse teekonnalt ka Lutsi maarahva poole sõitsin („Post.“ nr. 178 1921. a.), rääkis Nerza valla maamees rahvaste autonoomiast, juhtides seda ka maarahva huvidesse, teades, et maamees ei ole enam õigusega „tšuhnoona“ lükata kohalike venelaste poolt, Venemaal neetud poolakana, Poolamaal (ja Eestis koguni) vihatud venelasena, Sise-Lätis tšangalina, tšangalite poolt sõimatud igaüksina, kuid siiski vaene ja endiste hirmuvalitsuste poolt „hiidütet“ maamees kaebab oma rahva mahajäetust usaldatud hõimule, kes temale head soovib.

Harilikult saab maamehelt vastuseks rahvuseküsimuse peale esimest korda, et nad on katoliiklased. Rahvus on usu alla peidetud. Teadlikumailt sain vastuseks: „Mõ latviitsõ“. Aga Kirivä-kitsõ küla noormees, nähes, kes ma olen, tunnistas seesuguse vastuse järel ennast eestlaste järeltulijaks ja soovis südamest eesti kooli. — Mikalova vallas aga ei teadnud paar keskkooli õpilast midagi, et nad on eesti soost. Isa ja ema on mõlemad puht maarahva tõugu, aga lastele pole sellest kõnelnud. Poega hakkas Eesti kohe huvitama, kui isaisade kodu, kuhu kindlasti kunagi külla sõidab. Põlde Vaarkali külas on üks haritum, kaua aega Peterburis elanud puht maarahva perekond. Poeg, matemaatika õpetaja Lutsi algkoolis, ütles, et ta armastab latgalia keelt kui ema keelt, ehk ma küll maakeelt kõnelesin ta emaga, kes lapsepõlves läti keelt vahest ei mõistnudki, nagu paljud vanemad inimesed. Vanemal tütrele oli tarvis Peterburi poola gümnaasiumis oma rahvusest teade tuua. Isa küsis, kas tütar ei tahtvat end tšuhnaks kirjutada. Tütrekene nutma: ennem kelleks tahes, kuid mitte selleks, keda peetakse väljanaerdud piimainaiseks Peterburi turuplatsil. Teine õde ütles, et ennast eestlaseks pidada on talle otse teotav. Ennast eestlaseks teha on sama nagu ennast prantslaseks teha, sest ta olevat läti hariduse saanud ja on seega lätlane. Eesti keelt õppida on sama raske nagu prantsuse keelt. Pealegi olevat maakeel väga hirmus. — Nerza ja Janovoli vallas ei salga oma rahvust paljud täiesti lätistunud sellepärast, et Bul on nimi, mis kord preester kõigile maarahva tõust elanikkudele pani. Mägize Anton Bul muutis enese Zagorski'ks 20 aasta eest ainult sellepärast, et kaks Antonit oli ka sama isanimega; vahest samal põhjusel tekkis ka

1) Vrd. „Postimees“ nr. 178 1922. a. ja Akad. Emakeele Seltsi Aastaraamat II, protokoll 12.

Grabovski nimi. Puntsuli Bul võttis enesele hiljemal ajal rahva hüüdmise järele nime Mutul. „Bul“ tähendab härga. Vahest mõjus see muutmise peale. Ent mõni üksik nähtus ei tohi meid pessimistiks teha. On siiski näha, et rahvas sureb mingi saatuse surve, vägivaldsuse rõhumise all. Kurvalt näevad vanamehed ühes endaga ka keele hauda varisevat. Isegi mõni noor küsib nagu kahetsusega: Miks ei mõista me oma keelt? Isegi Mikalova valla mehed soovisid, et maakeel uuesti jalule seataks. Nerza vallas avaldasid keskealisedki soovi kooli eesti keelt õppima minna ja palusid eesti keele õpiraaamatuid, kas või aabitsatki. See oli juba 1921. a. („Postimees“ nr. 178), mille järel samal sügisel setu lugemiku valmistamise kallale asusin.

Tati küla-maamehe Andre eestikeelse testamendi „är piipamise“ tõttu panin hr. Ernst Puusepp'ale ette Matteuse evangeelium setu keele tõlkida (Akad. Emakeele Seltsi Aastaraamat III, protokoll nr. 22, 23), sest Lutsi maarahvas saab eesti kirjakeelest sama palju aru kui eestlane soome keelest. Pealegi ei ole katoliku preestrid latgaliamurdelist testamenti rahva kätte annud. Kuigi Lutsi maamehel on ka setukeelsest testamendist raske aru saada eestipäraste kultuursõnade vaesuse tõttu, ehk küll setu keel on Lutsi maakeelele kõige lähemal, tõstab setu testament ometi väga maarahva meeleolu, näidates, et nende pilgatud keel on aukohal. Nii Lutsi maarahvale kui setudele kirjanduse soetamine võib anda häid tagajärgi ainult õpetajate ja pühapäeva-koolide juhtimisel. Üldse eesti kooli mõju rahvuse alalhoidmise mõttes ära tundes andsid Nerza ja Põlda eestlased juulikuul s. a. Eesti konsulile Lätis palve, et nende lastele võimaldataks eesti keele õpetamine Läti kooles. Nagu konsul hr. Kukk mulle teatas, nägevat Läti haridusminister ja valitsus heameelega, et Latgalias Vene piiril eestlased elaksid, ja toetavat eestlaste emakeelset haridust ja eesti rahva iseteadvust. — Et oma sugurahva seas selles sihis töötama hakata, andis Nerza v. Tati külast pärit Lutsi gümnaasiumi eelviimase klassi õpilane Adolf Bul palve Ak. Emakeele Seltsile, et see tal aitaks eesti haridust omandada. Seni aga, kui me Lutsi maarahva keskelt eesti rahva vaimus valgustajat pole kasvatanud, on tarvis meil käia Lutsi veljesid virgutamas. Lutsis on küll kogu linnale tuntud Viljandimaalt pärit agar eestlane hr. A. Rahman, aga tema politseiamet ei luba Lutsi hõimu seas teetseda. Oh soovitav, et enam teadusemehi ja muidu rahvast huvitatud isikuid käiks Lutsi maarahvast veel selle viimsel hingetõmbel vaatamas.

Teile kõneleb küll halatsevalt Tati küla õige rahva-poeg, esimesena eesti kooli avamise palvele allakirjutaja Piitre Martini p. Bul, nagu suurem osa rahvast: „Midagi säänašt mälehäi“, vannu laulõ, jutussit . . . Vana' to mõistse', a mul inne . . . süä haigõs!“ Ta õde Pätrul laulab Borbuliga (lauliku Punga Anõ tütar) mõne lauluriismekese, annab teateid ebausust, kombeist. Vanast mütoloogiast keegi vaevalt midagi vastab. Lähete Kirbu külla, seal kargab kergelt voodist vana 76-aastane Agata, võtab pehme, 40 lapse ämmaemanda (vana ääde) käega teie käe pihku ja suudleb teda, vaatab armsa, lahke pilguga ja ütleb ikka: ezändäpoig! Laulab mõne riismekese virgalt, seletab muinasjutte, lapse sünnitamisest, haiguste ravitsemisest, nõidusest, ebausust, mida ise usub täiesti. Kõneleb, kuidas ta piksega teel laskis halli vanamehe ette põlvili, arvates, et see on taevast tulnud Vanaezä ise, ja palus: „Vanatätä, ma sinno pallõ, putui' sa minno!“ Veel 75-aastaselt 2 aasta eest Tsäpsist Petrikile koduväiks „vinne baabalõ“ läinud Jaan Herman laulab teile kõva häälega ilma viinatagi (nagu mina ikka seni käisin) „kõige tuumakamad laulud“, mida 32 aasta eest tolle laulis, kes oli „nii kõvastõ är opat kui kunigas“ ja kelle kohta nii Põlda kui Nerza pool arvati, et oli „kuninga familiast, veli vai poig“, või vähemalt „knjas“, „rohkõ miis, suur inemine“, ent Mikalova Salai küla mees, kelle isa igapäevaste telegrammide saajale ninatubakut nuusutada andis, ütles, et oli vahest sama Mikolai, kes troonilt ära heideti‘.

Ent ajad on muutunud ja ka maarahvast muutnud. Samad inimesed ei usu enam seda, mida ennem või enne sõda uskusid. Ei usuta isegi preestraid ega taheta paastuda jne. Kuid minge vaatama, vahest leiata veel mõndagi huvitavat, vahest helgib veel midagi muistse kodu kumendusest, enne kui loojeneb rahva kunglakullaline päike.

P. Voolaine.

Empli.¹⁾

Varandust ahnitsev inimene on loond igalpool üle ilma oma ettekujutuses luulepildi saladuslikust olevusest, kes muretseb vähimagi vaevata inimesele kätte kõik, mida ta iganes igatseb. Loomulikult sellist olevust on armastand ja helli-

1) Autori kirjaviis.

tand eriti veel nälgiv orjarahvas, kel tegelikus elus on puudund puha ja kes on püüdnud korvata tõelist puudust vähemalt fantaasiaski määratute rikkuste omistamisega. Nõnda viisi see varandusi hankiv olevus on saand ka eesti mütoloogias üheks populaarseimaks kujuks kodukäijate ja muude õist hirvu tõlgitsevate kummituste kõrval. Kuid iseloomustavana paistab kohe siinjuures asjaolu, et olevus, kellest jutustetakse suurima häämeelega igas kihelkonnas, pole leidnud endale ometi üldeestilist nimegi, vaid esineb aina erinimetuste all, mis aitab nagu veelgi tõsta tema saladuslikkust, millest ei tohita midagi teada väljaspool asjaomaseid. Meie suurim mütoloogia allikas — dr. Hurt'i kogu — esiteleb seda olevust mitmekümne erinime all, kusjuures neist laiemalt tuttavad on tulihänd ja tont põhjemal ning pisuhänd ja puuk lõunamal eesti murdeis, edasi kohati ka kratt, päär, miisu ja igasugu lendajad, kandjad, toojad, vedajad jne. Jällegi iseloomustav on asjaolu, et paljud neist nimedest on germaani algupära, hilisemaid laine rootsist või saksast. — See laseb eeldada, et varandusi hankiva olevuse mõiste on arenend eesti mütoloogias germaani mõjul ja eriti just orjaajal, kus iga kihelkond elas omaette isoleeritult, kujuteles oma armastet olevust väga mitmekesisis varjundeis ja lõi talle igalpool erilised poolteed otsekui salanimed.

Üks selliseist nimedest on ka *empli*. See on niivõrd haruldane sõna, et temast vaigivad täiesti meie vanavara sajadtuhanded leheküljed. Ainus *empli* tundja on Wiedemann, kes esiteleb teda oma sõnaraamatus lõuna-eesti sõnana: *empli-vana empli* (dörptestnisch) = *puuk*. Samuti puugi paralleelsõnana nimetatakse *emplit* Wiedemanni raamatus „Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten“ lhk. 436 ja 420, mida tsiteerib ka Eisen oma „Eesti Mütoloogias“ lhk. 139 ja 140. Rohkem me ei tea *emplit* midagi! — Juba see, et *empli* ei esine kuskil meie hiiglasuurtes vanavara kogudes, teeb sõna väga kahtlaseks ja küsitavaks, kas siin ei ole tegu mõne juhusliku moodustusega. Ka ei leidu sõnale vastet sugukeeltes, mis juhib meid otsima lainamise võimatsi mõnest naaberkeelest. Nõnda soome keelemees Yrjö Toivonen (Suomi V, 2, lhk. 371) on seletandki *empli* lainuks läti sõnast *emeklis, iemeklis, iemeslis* täh. kummitus, tont (Gespenst). Ometi kõneleb selle lainu vastu palju kaaluvaid asjaolusid. — Kõigepäält sõna *emeklis* ise on juba lätiski võõras ja kahtlane moonutus. See esineb ainult Lange sõnaraamatus, kust selle kopeerib Stender ja hiljemini Ulmann märkusega „unbekannt“. Edasi *emeklis*

ei esine lätis sugugi eesti keele piiril, vaid hoopis kaugel Kuramaal. Parim läti keele tundja prof. Endzelin (tema redigeeritud K. Mühlenbachi läti-saksa sõnaraamatus) peab kaju emeklis lainuks kurelaste keelest, mis kuulub balti hõimu ja on suland nüüd lätisse ja leedusse. Ka puht-häälikuliselt empli põlvenemine emeklis-kujust on vaevalt usutav. Toivonen oletab küll $p < k$ eelmise m mõjul, ometi palju loomulikum olnuks ju vastupidine assimileerumine $m > n$ järgneva klusiili k mõjul, mis andnuks eestis kaju enkli. Etümoloogiliselt läti emeklis on moonutat tuletis verbist *mest* (viskama, vrld. vene метать), mis läti põhjapoolsemas murdeis (siis just eesti piiri pool!) esineb hoopis kujul *iemesis* ja tähendab 1) der Einwurf, Einrede, Vorwand; 2) Grund; 3) NB ein Zaubermittel, zum Schädigen wo hingeworfen; 4) ein Traumbild. — Sõnakujust *iemesis* ei saa meie kuidagi puugi nimekaimu emplit, vaid see läti mõiste vastab ka eesti mütoloogias väga laialt tuntud käsitusele asjast, mis on *visatud* võõra ukse alla või kuhugi hoonesse nõiduse otstarbel ja millele on eesti murdeis palju erinimetusi, neist lõunamal läti piiri pool näit. kulst, puhus, uksealune jne. Nõnda siis lõplikult: empli põlvenemine läti sõnast emeklis, *iemesis* ei ole võimalik, vaid meil tuleb otsida teist algupära sellele saladuslikule sõnale.

Nagu iseendast pilk pöördub enne kõike germaani poole, kust põlvenevad puuk, kratt, päär ja võib-olla veelgi mõned empli nimekaimud. Meie leiame ka kohe suurest Grimm'i leksikonist sõna, millel on põhjust peatuda ligemalt: *Hampel* der — landschaftliches, durch Oberdeutschland gehendes scheltwort für einen tölpelhaften menschen (Hessen, Franken, Wetterau, Bayern, Schwaben); *hampelig* — adj.; *hampeln* — verb.; *hampelmann* (~ *hämpelmann* 16. und 17. J.h.) — kinderspielzeug, geschnitzte oder pappene puppe mit beweglichen durch ziehen zu regierenden gliedern (auch = *zappelmann* in Düringen). Der name der geschnitzten puppe wurde auch auf kobolde übertragen, von denen man fratzenhafte bilder auszuschneiden liebte; daher „lachen wie ein hampelmann ~ kobold“ (17. aastasaja kirjanikkude armastet kõnekään). Oma „Deutsche Mythologie“ XVII päätükis Grimm jätkab sõnade *hampelmann* ja kobold tähendusliku suguluse esitamist: wie butzenhänssel gilt auch *hanselmann* für spiritus famil und das ähnliche *hampelmann* für kobold, puppe und mannequin (= männeke, männchen), bair. *hämpel*, *haimpel* 'teufel u. einfaltspinsel', östr. *henparl.* — Nõnda selgub, et prae-

guses saksa keeles „vanjka-vstanjkat“ tõlgitsev hampelmann on väljendand omalajal ka mütoloogilist olevust (piltlikus kõnes või poolteed salanimena), majavaimu või tonti, kes on peletand pimeduses oma naeruga (vrđl. eestis kodukäija naer, marduse kolin j. n. e.), kuid teinekord taas rõõmustand kokkukantud varandusega, — sellega olemegi jõudnud tähenduslikult empli mõisteni. Ka häälikuliselt ühendamine ei tee raskusi: hampel-kuju asemel esines saksas varem ja esineb praegugi murdeti *hämpel*, *hempel* (nii kirjutab näit. Luther: so grobe hempel sind sie), millisel kujul sõna on tuttav NB isegi Balti perekonnanimeses (Hempel-nimelisi perekondi on nii Eestis kui Lätis). Kujust *hempel* põlvneb siis ka lõunaeesti *empli*, kus sõna-alguline *h* puudub, kuna genetiivne kuju on üldistund ka nominatiivi *empel* asemele, nagu muiski selletüübilisis sõnus tartu-võru murdeis (näit. *meistre*, *tēndre*, *möldre*, *suhkro*, *tohtre*, (k)lööstre, *keldre*, *Mihkli* jne.¹⁾). Ometi empli ei ole leidnud nähtavasti kuskil murdes laiemat ega püsivamat tarvitamist, vaid on jäänd juhuslikuks (või isegi ainult kadalikuks?) saksa sõnaks, nagu neist kubises meie kõnekeel mõni aeg tagasi. Selle on tõrjund hiljemini välja paralleelne ampelmann, milline sõnakuju on praegu Eestis laialt tuttav, kuid puudub isegi veel Wiedemanni sõnastikus. Ka läti keelde sama saksa tüvi on tungind verbi *amplettes* kujul, täh. sich unsinnig gebärden, mit Händen und Füßen gestikulieren, ilma et läti lainul oleks vähimatki mütoloogilist tähendusvarjundit.

Nii siis seisame lõpuks siingi huvitava nähtuse ees, kuis mõni sõna lainatakse teise keelde mitu korda erikujul: varem empli, hiljem ampelmann; vanem kuju taganeb ja kaob ajaga noorema eest, kusjuures unarusse vajub ka ta endine mütoloogiline tähendusvarjund. Selliseid kahekordseid laine esineb meil mitmeid, näit. *jubi* — juubel, *kommet* — komöödia, *pasun* — posaune, *pensjon* — pansioon, vrđl. *kartulid* — murdeti *tuhvlid*, *tuhlid* jne. Esineb ka meie rahvaluuleliste nimetuste hulgas veel muid kahekordseid laine, mida käsitleme vast mõnikord edaspidi.

Oskar Loorits.

Rahvalaulu ettekandelt Lõuna-Eestis.

Rahvalaulu korjamisel on selgunud, et sama tähtis kui sisu on rahvalaulu vorm lauliku ettekandes. Lõuna-

1) Härrade Ainelo ja Voolaine andmeid Rāpinast.

Eesti rahvalaulu vorm erineb teravalt Põhja-Eestis lauldavast rahvalaulu vormist¹⁾. Juba 1923./24. a. selgus ülikooli rahvaluule-seminaris prof. M. J. Eisen'i ja prof. W. Anderson'i juhatusel, et üksikuid lauluridu on võimalik skandeerida väga mitut viisi (näit. kas diftong üheks või kaheks silbiks skandeerida j. n. e.). Samuti oli prof. W. Anderson leidnud Halliste rahvalaulu ettekandmises, et viimast sõna laulurea lõpul ei laulda välja, aga takti venitatakse eelviimase silbi vokaalil. Et nähtust lähemalt jälgida, fonograafisin kahe möödunud aasta suvel²⁾ rea rahvalaule nii laulu kui lugemise kujul. Katsetest (laulud fonograafisin Sangaste kihelk. Lau, Tagula ja osalt Korijärve külas) selgus, et kolmandat värsijalga lauldakse mingi iseäralise rõhuga, just nagu paarituks kogu laulurida kaheks³⁾. Säärane rõhuaste algas juba teise värsijala rõhutust silbist, kus vokaal ühtlasi lausefoneetiliselt ühines eelneva klusiiliga:

Pääle | katak || katē | kõiste

(Vanutamiselaul, Kirsbaum, Sangaste, Tagula küla)

Vealine kolmas värsijalg laulureas parandatakse vokaali pikendusega:

Isä | ai mu || eērā (-era ~ eri) | leevälē

Imē pēs's' | väl'ä || vääre | vista (=väravista) [rull V,2]

Kuna teisal vokaal välja jääb:

Ei(o)lē šä | kavvest | ti'i | kõndja [r. VII,1]

Sä(o)lēd | kotust || ti'i | kõndja.

Kui kolmas värsijalg (vealises laulus) puudub, seal sünnitab laulik laulu venitusega teise värsijala lõpu ja neljanda värsijala alghäälikust puuduva värsijala:

Viige | all' | a k | kotta

Pange | patt' | 'a k | kiimä j. n. e. [r. V,1]

On lahendamata, kas seesugune laulurea poolitus on hilisaja sünnitus või on tõenduseks, et kogu ühis-soome rahvalaulu mõõt on laenatud Lätist⁴⁾.

Sangaste katsetest selgus veel, et lõppvokaali kadu puhul jääb teises ja kolmandas värsijalas sünkoop ära, kuna järgnevas värsijalas silpi pikendatakse:

1) Vrd. Krohn, Kantelettaren tutkimuksia II, lk. 344—6.

2) 1924. a. — 8 laulu (1 rull), 1925. a. — 33 l. (14 rulli).

3) Vrd. Krohn, Kalevalan kysymyksiä I, 162.

4) Vrd. Niemi, Suomi IV, 17.

Mitte: Ei(o)le sa | kavves | ta tii | kõndja

Sa (o)led | kodus | ta tii | kõndja

Aga: Ei (o)le sa | kavvest | tii'i | kõndja.

Sa(o)led | kotust | tii'i | kõndja.

Sagedasti jääb 3—4 värsijalas sünkoop välja; viimane silp moodustab pikenduse teel kolmanda värsijala, kuna neljandas värsijalas esineb selle tõttu daktül. Näiteid:

Näiiu | iku | lee'e | ^üidēsi

Ikki | olles | tee'e | ^üiluse.

Ikki | viinas | tee'e | ^üverēvē,

Näiiu | ikus | tee'e | ^üiluse,

Silmä | vii'is | tee'e | ^üverēvē...

Nisu | vatsus | tee'e | ^üvälētü j. n. e. [r. II,1]

Sarnaseid näiteid esines üle 20-ne juhuse 40-nes fonograafitud laulus. [Üldse esines daktül Sangastes fonograafitud lauludes 1139 laulurea kohta neljandas värsijalas 22 korda, esimeses — 12 k., kolmandas — 2 k. ja teises — 0.]

Rahvalaule korratakse Sangastes 1, 2 ja 3 rea viisi. Näit.

a) Vanu, vanu, särgikõni.:: (r. X,1)

b) Süü'ü, süü'ü, karjakõne,

keelä juvva, kirjakoõ (= kirjakoõ).::

c) Lätt, lätt siimani seeli (~tseeli)

Lätt, lätt pirelilli äärä,

Lätt, lätt tsirepuu nal'la.:: [r. VI,1]

Kahekaupa korratava laulurea viimase paari neljandas värsijalas pikendatakse esimest silpi laulmisel järgmiselt:

a. Neljanda värsijala esimese silbi vokaal pikendatakse:

vannu | naiste || raka | kōõ'õ (= raka | kõne) [r. IX,2]

makus | mamma || pike | rii'i (= pike | rissa) [r. IX,2]

minu | armas || armu | kōõ'õ (= armu | kõne) [r. VI,1]

Setus esineb sama nähtus, kusjuures ettelaulmisel, nagu laulukordajate liiga varase pealehakkamise tõttu vokaal lühidalt katkestatakse; kordamisel aga venitatakse lõppvokaali pikalt.

b. Neljandas jalas esineva diftongi järelkomponent pikendatakse:

tuima olla' saina sai	(= saina saista) [r. X,2]
põhk om täüsi pörse ii'i	(= pörse ida) [r. II,1]
kua kulda ruudi löi	(= ruudi löitsi) [r. III,3]

c. Sama silbi diftongi algkomponendi pikendus:

Maari andse mamma maai	(= mamma maitsta) [r. IX,2]
põld jäi taade põime maai	(= põime maije) [r. I,1]
es ole majan marja puui	(= marja puida) [r. II,1]

d. Pikendatud vokaali lõpul esineb vaevalt kuuldav konsonant:

page sigi paijus tii'ik	(= paijus tikku) [r. XV,1]
surva külä sulu koo'o ¹	(= sulu kolka) [r. XIV,3]
saisa telles saiba paa'ar	(= saiba paari) [r. XIV,1]
kakelus kate sõna pää'ä ¹	(= sõna pääle) [r. VII,1]

e. Komparatiivides esineb vokaali lõpul konsonant selgesti:

viil ol' | latsi || ladu | sõõ'õb (L.-Sang. mur. ladusõbõ [r. X,2])
 näiju | tuusta || tuli | sõõ'õb (tulisõbõ = ladusam, tulisem).

Erandilised on kõik vahelauluga (Märti! Kas'ke! Emmeruu! j. n. e.) lauldavad rahvalaulud, kus laulurea viimane sõna neljandas värsijalas selgelt välja lauldakse.

Käesolevast katsest muidugi ei saa järeldada, et seesugune laulu-ettekanne oleks kogu Lõuna-Eestis. Viimane selguks ehk laiema ulatuslikust rahvalaulu fonograafimisest kogu Lõuna-Eesti maa-alas.

Elmar Päss.

Läti mõjust eesti vanemas ilukirjanduses.

Fr. W. v. Willmann'i „Juttud ja Moistatused“¹⁾.

Käesoleva kirjutuse pealkiri on nii imelik, et mõned lugejad autorit vist marulätlaseks peavad, kes igalt poolt läti vaimu ja läti kultuuri mõju otsib ja — leiab: on ju keegi läti kirikuõpetaja väitega esinenud, et isa Abraham olnud lätlane ja rääkinud läti keelt, sest tema nimi — Abraham — olevat lätikeelne. Saksa mõju vanemas eesti kirjanduses, saksa mõju vanemas läti kirjanduses — need on juba ammu tuntud ja ühtlasi väga loomulikud nähtused, iseäranis kui silmas peame, et vanemad eesti ja läti kirja-

1) Kõne, peetud Eesti Kirjanduse Seltsi aastakoosolekul 10. mail 1925. a.

nikud enamasti puhtad sakslased on olnud; kuid ka heksateistkümnenda aastasaja läti ilukirjanduse mõju kaheksateistkümnenda aastasaja eesti ilukirjandusse — see on väide, mida iga eesti kirjan-duse tundja tahaks täiesti fantastiliseks pidada.

Siiski ei ole meil siin tegemist metsiku fantaasia sünni-tusega, vaid ümberlukkamatu konkreetse faktiga, mis aga seni imelikul viisil niihästi eestlastele kui ka lät-lastele ja sakslastele täiesti tundmatuks on jäänud. On olemas üks omal ajal väga populaarne eesti raamat, mida seni ikka eesti originaaltöoks on peetud, mis aga tõepoolest sõna-sõnalt veel kuulsamast läti originaaltööst on tõlgitud. Ma räägin vana-eesti Dekameroonist — nimelt Friedrich Wilhelm von Willmann'i „Juttudest ja mõista-tustest“ ehk „Jü r n ä Elts i raamatust“, nagu Pärnu maarahvas seda juttudekogu nimetas temas sisalduva senti-mentaalse jutukese järele¹⁾.

Willmanni'i „Juttud ja Moistatused“ ei ole mitte vähem kui neljas trükis ilmunud — aastail 1782, 1787, 1804 ja 1838. Kaks esimest trükki on uskumata haruldasteks saanud; prof. G. Suits on mulle küll ütelnud, et ta esimese trüki eksemplari Helsingi ülikooli raamatukogus on näinud, kuid selle raamatukogu juhataja on meie ülikooli raamatu-kogule ametlikult teatanud, et seda raamatut seal ei ole. Kolmas ja neljas trükk leidub Õpetatud Eesti Seltsi raamatu-kogus, neljas peale selle veel Eesti Rahva Muuseumis; kas ja kust teisi selle raamatu eksemplare võib leida, ei või ma praegu mitte ütelda.

Kolmanda trüki pealkiri kõlab järgmiselt:

Juttud ja Moistatused kui ka monned õppetussed maja piddamise pärrast mis Eestima-Rahwa heaks on üllespannud, Redik Willem Willmann, Õppe-taia Karja-Kirriko peäl, Saremaal. Kolmat korda trükkitud ja nüüd Tallinnama kele murre peäle pandud. Tallinnas, trükkitud J. H. Gresseli 1804 aastas. [VIII+255 lhk. in-8°.]

Äärmiselt huvitavad on selles pealkirjas sõnad: „n ü ü d Tallinnama kele murre peäle pandud“. Mis tahab Willmann sellega ütelda? missuguses keeles olid kaks esimest trükki avaldatud? kas lõuna-eesti keeles? Will-mann oli aga, nagu ta ise ütleb, „Õpetataia Karja-Kirriko

1) v. Recke u. Napiersky, Allgem. Schriftst.- u. Gelehrten-Lexikon IV 523.

peäl“, ja Karja kihelkond ühes terve Saaremaaga räägib põhja-eesti, see on just „Tallinnama“ keelt! Või olid need esimesed trükid tõesti Saaremaa m u r d e s avaldatud?!) Sel korral olid nad äärmiselt väärtuslikud, ja on väga kahju, et nad nähtavasti kaduma on läinud!

Peale tsiteeritud eestikeelse tiitellehe on meie raamatul aga veel teine, saksakeelne, mille tekst kõlab järgmiselt (3. trüki järele):

Fabeln und Erzählungen zur Verbesserung des Wizzes und Sitten der Ehsten, nebst einem Anhang von ökonomischen Regeln, verfasst von Fried. Wilhelm v. Willmann, Prediger zu Karris im Arensburgischen Kreise, Assessor Eines Kaiserl. Consistorii daselbst und Mitglied der Königl. deutschen Gesellschaft zu Göttingen. Dritte verbesserte Auflage. Mit Genehmigung der Kais. Universitätszensur zu Dorpat. Reval, gedruckt und verlegt von J. H. Gressel. 1804.

Esimene Willmann'i „Juttude ja mõistatuste“ trükk ilmus aastal 1782; kuusteist aastat enne seda aga oli Miitavis samalaadiline lätikeelne raamat ilmunud, niisama kahe tiitellehega; üks tiitelleht on lätikeelne: „Ilusad valmid ja jutud, lätlastele targaks õpetuseks kokku seatud“; teine, saksakeelne, pealkiri on pikem ja kõlab nõnda:

---

1) [Ja nõnda oligi. Alles käesoleva kirjutuse trükkimisel äratas mu tähelepanu Willmann'i ülihuvitava kirja äratrükk, mis Rosenplänter'i ajakirjas „Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache“ III (1814) lhk. 90—92 on avaldatud. Willmann kirjutab siin von Luce'le muu seas: „... der Herr Buchdrucker Gressel in Reval schrieb an mich, und bat, da die 2te Auflage meiner Fabeln auch vergriffen wäre, dass ich ihm erlauben möchte, die 3te Auflage zu veranstalten. Dieses bewilligte ich ihm, mit der Bedingung: dass er für die Ausmerzung der vielen Druckfehler sorgen sollte. Der, mir unbekannt, Herr Corrector hat aber nicht blos Druckfehler, sondern er hat mein Buch corrigirt: viele Worte mit andern umgetauscht, ja ganze Stellen gestrichen, und anders gegeben, und mir also Flicker aufgesetzt wo kein Loch war. Diese Erlaubniss hatte ich ihm nicht gegeben, sondern ich sage mit D. Luther: lasst mir meinen Rock, wers aber besser versteht, mache selbst ein Buch! Eben so wenig hatte ich die Erlaubniss gegeben, ins revalsch-Ehstnische zu übersetzen, wodurch es andern Gegenden, wie am Tage liegt, zum Theil unverständlich wird: denn der öselsche Dialect ist nach meiner Meinung im Durchschnitt verständlicher, als jener, weil er sich an mehrere Dialecte anschmiegt [minu sõrendus]..... Sie sehen also wohl, dass ich für das Ehstnische der 3ten Auflage meiner Fabeln nicht verantwortlich sein kann, denn es ist von einem unberufenen Verbesserer Tallina ma keele murre peäle pandud [Willmann'i sõrendus]. etc.*]

Fabeln und Erzählungen zur Bildung des Witzes und der Sitten der Letten nach ihrer Denkungs- und Mundart abgefasst von Gotthard Friedrich Stender, Pastor und der Königlich-Deutschen Gesellschaft zu Göttingen ordentlichem Mitgliede. Mitau 1766. [328 lhk. in-8°.]

Selle raamatu autor oli läti ilukirjanduse isa, Gotthard Friedrich Stender¹⁾, sündinud aastal 1714, surnud aastal 1796, kirikuõpetaja poeg ja ise kirikuõpetaja, puhas sakslane²⁾, kuid lettofiil kuni oma rahvuse salgamiseni: oma hauakivi peale laskis ta nimelt läti keeles kirjutada: „Siia on maetud Gotthard Friedrich Stender (sünd. 1714. a., surn. 1796. a.) oma abikaasaga, lätlane“³⁾.

Stender'i raamat on läti vaimuelu ja kirjanduse arenemise peale ülisuurt mõju avaldanud, ja mõned tema juttudest on isegi läti rahvaluulesse tunginud; kuna aga Willmann'i juturaamat neljas trükis on ilmunud, ilmus Stender'i oma ainult kaks korda: aastail 1766 ja 1789. Teine trükk on tunduvalt täiendatud: 70 valmi ja 60 jutu asemel leidub siin 80 valmi ja 70 juttu. Esimene trükk on praegu ühes ainsas eksemplaris tuntud, mis Marburgi ülikooli raamatukogus leidub; teine trükk on m. s. ka Tartu ülikoolis olemas („Pasakkas un Stahsti, teem Latweescheem par islus-

1) [J. G. M. F. A. Czarnewski], Stenders Leben, nebst Anmerkungen und Beilagen, Mitau 1805 [VIII+112 lhk. in-8°]. — Recke u. Napiersky IV (1832) 283—290; Nachtr. II (1861) 211. — K. Kundsin, Wezais Stenders sawā dshiwē un darbā [Vana Stender'i elu ja tööd], Jelgawā [Miiitavi] 1879 [tsiteerin Kallmeyer'i ja prl. Behrskaln'i järele]. — A. Bielenstein, Allgemeine Deutsche Biographie 36 (1893) 46—47. — Th. Kallmeyer, Die evangelischen Kirchen und Prediger Kurlands (ed. G. Otto), 2. Ausg., Riga 1910, lhk. 675—677. — A. Behrskaln, 1924 (vaata allpool).

2) G. F. Stender'i isaisa-isaisa, Nedderitzi kirikuõpetaja Konrad Stender, oli Braunschweigis sündinud ja sealt XVII aastasaja esimesel poolel praegusele Lätimaale sisse rännanud. Paeaegu kõik selle Konrad Stender'i järeltulijad kuni meie päevini on Kuramaa kirikuõpetajad olnud. — G. F. Stender'i ema, isaema, emaema jne. on niisama sakslased olnud (enamasti kirikuõpetajate tütreid), nii et tema soontes nähtavasti ühtegi tilka läti verd ei olnud. (Kallmeyer lhk. 674—680.)

Mis Fr. W. v. Willmann'i rahvusesse puutub, siis oli tema isa (kroonuarhitekt Johann Christoph Willmann, †1753) nähtavasti sakslane, tema ema aga (Magdalena Elisabeth sünd. Mellin) Rootsi laevastiku kapteni tütar, ja seepärast arvatavasti rootslane. (Vrd. Fr. W. v. Willmann'i elulugu, mis Riia linnaraamatukogus dr. A. Buchholtz'i trükkimatute biograafiliste materjalide hulgas leidub ja mille ära kirja ma dr. N. Busch'i lahkusele võlgnen.)

3) „Sche aprakts Gothards Friedrichs Stenders dsim. 1714. g. mir. 1796. g. ar sawu gaspaschu. Latwis.“ (Kundsin'i järele.)

teschanu un gudru mahzibu sarakstīti“, Jelgawā [Mīitavi] 1789, 16+383 lhk. in-8°)¹⁾.

Välismaale oli Stender'i nimi kuni viimse ajani peaaegu tundmatuks jäänud; alles möödunud aastal ilmus saksa ajakirjas „Zeitschrift des Vereins für Volkskunde“ (33/4 [1923/4] 95—103) ülihuvitav artikkel prl. A. Behrskaln'i sulest: „G. F. Stenders lettische Fabeln und Erzählungen“. Sellest artiklist laenan ka mina peaaegu kõik oma andmed Stender'i ja tema raamatu kohta, sest seni ei ole ma kahjuks veel aega leidnud läti keelt kätte õppida. Prl. Behrskaln'i artikkel sisaldab Stender'i eluloo, tema raamatu karakteristika, kõigi tema valmide ja juttude lühikesed kokkuvõtted (ühes võrdlevate märkustega) ning tekstiproovideks kaks valmi ja ühe jutu saksa tõlkes. Stender'i allikad on olnud nähtavasti väga mitmesugused, peaaegu kõik aga kirjanduslikud (esimeses reas Gellert ja Lichtwer); prl. Behrskaln toonitab ometi, et Stender ei tõlgi oma allikaid enamasti orjalikult, vaid kohandab neid kohalikkudele oludele, oma läti lugejate huvisid ja vaimlist tasapinda alati silmas pidades; mõned tekstid on ta võib-olla läti suusõnalisest traditsioonist laenanud, mõned (ehk küll väga vähe) ka ise luuletanud.

* * *

Et Stender'i ja Willmann'i raamatute saksakeelsed pealkirjad peaaegu identsed on, seda on käesoleva kirjutuse lugeja näinud; kuidas on lugu aga nende raamatute sisuga, see on nendes sisalduvate valmide ja juttudega?

Willmann'i raamat sisaldab, peale 125 mõistatuse, mesinduse ja „elajate hoidmise“ (ja ravitsemise) õpetuse, veel 90 valmi ja juttu. Nendest 90-st jutustusest on 86 Stender'i lätikeelsest raamatust tõlgitud (muidugi selle raamatu esimesest trükist).

Stender'il on valmid ja jutud eraldi nummerdatud: valm 1—70 (2. trükk: 80) ja jutt 1—60 (2. tr.: 70). Willmann'i kogus esineb ühine numeratsioon; Stender'i valmid ja jutud leiduvad siin järgmises järjekorras²⁾:

Willmann:

Stender:

1 Rukkiräak	v	8 Paipala (Die Wachtel)
2 Rebbane ja Tonekurg	v	9 Lapsa un stahrks (Der Fuchs und der Storch)

1) Kursiiv-s-le vastab originaalis läbitõmmatud s.

2) Willmann'i numbrid ja pealkirjad annan ma 3. trüki järele, Stender'i numbrid ja pealkirjad 2. trüki järele (v = valm, j = jutt); läti pealkirjade saksakeelsed tõlked on prl. A. Behrskaln'i omad (tema tsiteeritud artiklist).

3 Jännes ja Warblane	v 11 Sakkis un swirbulis (Der Hase und der Sperling)
4 Härjad ja Hunt	v 12 Ahschi un wilks (Die Ziegenböcke und der Wolf)
5 Loukoer, Karro, Hunt ja Rebbane	v 14 Lauwa, lahzis, wilks un lapsa (Der Löwe, der Bär, der Wolf und der Fuchs)
6 Kon	v 15 Ruppuzis (Die Kröte)
7 Rebbane, Loukoera- augo jures	v 16 Lapsa pee lauwa bedres (Der Fuchs an der Höhle des Löwen)
8 Koer	v 18 Kahrigs suns (Der gierige Hund)
9 Sippelgas ja tirts	v 19 Skudra un sissenis (Die Ameise und die Grille)
10 Warres	v 20 Kohwahrs (Die Dohle)
11 Kaarn	v 22 Wahrna (Die Krähe)
12 Jännesed	v 23 Sakki (Die Hasen)
13 Pödder	v 1 Breedis (Der Hirsch)
14 Se pimme	j 22 Neredisigs (Der Blinde)
15 Kanna	v 45 Wista (Das Huhn)
16 Hunt ning tal	v 2 Wilks ar jehru (Der Wolf und das Lamm)
17 Koer lihha tükkiga	v 4 Suns ar gal'as gabbalu (Der Hund mit einem Stück Fleisch)
18 Konnad	v 5 Wardes (Die Frösche)
19 Huntid ja Lambad	v 6 Wilki un awis (Die Wölfe und die Schafe)
20 Koera tänno	v 24 Kuüna (Die Hündin)
21 Kaarn ning Rebbane	v 25 Kraukls un lapsa (Der Rabe und der Fuchs)
22 Hunt ning Kurg	v 26 Wilks un dsehrwe (Der Wolf und der Kranich)
23 Kaks Hired	v 28 Diwi pelles (Zwei Mäuse)
24 Oinas ning Koer	v 29 Auni ar sunnu (Die Schafböcke und der Hund)
25 Kerbne ja Ömblik	v 30 [ainult 1. väljaandes!] (Die Fliege)
26 Sälg	v 31 Kummelsch (Das Füllen)
27 Kaks koerad	v 32 Diwi sunni (Zwei Hunde)
28 Harrakas ja Rebbane	v 33 Schaggata un lapsa (Die Elster und der Fuchs)
29 Koer ja warras	v 34 Suns un saglis (Der Hund und der Dieb)
30 Jummalä öigus	j 2 Deewa zel'li (Die Wege Gottes)
31 Tekäia ja Ingel	j 3 Zel'la wihrs ar engeli (Der Wanderer mit dem Engel)
32 Karro ja Hiir	v 35 Lahzis un pelle (Der Bär und die Maus)
33 Kaks Kerjajad	j 5 Diwi ubbagi (Zwei Bettler)
34 Wanna Koer	v 36 Wezs suns (Der alte Hund)
35 Se leitud rahha-auk	j 6 Atrasta manta (Der gefundene Schatz)
36 Surm	v 38 Nahwe (Der Tod)
37 Issa, kes keik omma warrandust lastele wäljajaggand	j 7 Tehws kas saweem behrneem mantu isdallijis (Der Vater, der seine Habe unter seine Kinder verteilt hatte)
38 Rebbane tubbakka pi-boga	v 39 Lapsa ar tabbaka pihpes (Der Fuchs und die Tabakspfeife)

39 Kurrat ja Tallopoeg	j 9	Wels pee semneeka (Der Teufel bei einem Bauern)
40 Kitse tal ja hunt	v 40	Kaslehns un wilks (Das Zicklein und der Wolf)
41 Se keige surem halp innimenne	j 10	Tas wissu leelakajs gekkis (Der grösste Narr)
42 Kiwid	v 41	Kihwite (Der Kiebitz)
43 Jonud Tallopoeg	j 11	Peedsehris semneeks (Der betrunkene Bauer)
44 Surm ja noor mees	v 42	Nahwe ar jaunekli (Der Tod mit dem Jünglinge)
45 Tark mees	j 13	Gudrineeks (Der Kluge)
46 Wanna Hunt	v 43	Wilks pee ganna (Der Wolf bei einem Hirten)
47 Lesknaene	j 14	Atraitnu noms (Das Witwenhaus)
48 Koer ja Hunt	v 44	Suns pee wilka (Der Hund bei einem Wolfe)
49 Wang	j 15	Zetumneeki (Die Gefangenen)
50 Laukoer teiste Metsa- listega	v 46	Lauwa ar zitteem swehreem (Der Löwe mit anderen Tieren)
51 Wanna sullane	j 16	Wezs sullainis (Der alte Diener)
52 Esel	v 47	Ehselis (Der Esel)
53 Tuhka Mats	j 19	Pelnuruschkis (Der Aschenhocker)
54 Rosi-pu	v 49	Rohschu kruhmis (Der Rosenstrauch)
55 Kon ja Hiir	v 50	Warde un pelle (Der Frosch und die Maus)
56 Kolm kossilased	j 23	Trihs prezzineeki (Die drei Freier)
57 Koer ja Lammas	v 51	Suns un aita (Der Hund und das Schaf)
58 Wanna rahwas	j 25	Wezzi l'audis (Die alten Leute)
59 Mailma wiis	v 52	Pasaules maksa (Der Lohn der Welt)
60 Tallo-mees	j 27	Arrajs (Der Pflüger)
61 Wöglane	j 28	Parradneeks (Der Verschuldete)
62 Hunt, Rebbane ja haige Loukoer	v 54	Wilks un lapsa pee slimma lauwa (Der Wolf und der Fuchs bei dem kranken Löwen)
63 Innimenne ja Loukoer	j 29	Andrejs (Andreas)
64 Hiir ja Kon	v 56	Pelle un warde (Die Maus und der Frosch)
65 Tuid ja Kul	v 55	Wannags un balloschi (Der Habicht und die Tauben)
66 Noor Lesknaene	j 31	Jauna, atraitne (Die junge Witwe)
67 Poeg, kes woera maal olnud	j 32	Dehls no sweschuma (Der aus der Fremde zurückgekehrte Sohn)
68 Köht ja teised Liikmed	v 57	Wehders un zitti lohzekl'i (Der Magen und die anderen Glieder)
69 Hobbone ja Härg	v 58	Sirgs un wehrsis (Das Pferd und der Ochs)
70 Issa, kes wangis	j 33	Tehws zeetumä (Der Vater im Gefängnisse)
71 Inkle ning Jariko	j 34	Kristihts zilweks ar paganu meitas (Ein Christ und ein heidnisches Mädchen)
72 Pu-raiuja	v 59	Malku zirtejs (Der Holzhauer)
73 Kaks Konnad	v 63	Diwi wardes (Zwei Frösche)
74 Wend ja Ödde	j 36	Brahlis un mahsa (Der Bruder und die Schwester)

75 Pu-Kandja	j 38 Malku nessejs (Der Holzträger)
76 Anne laps	j 46 Ilse behrns (Ilse Kind)
77 Unnenägginne	j 48 Sapis (Der Traum)
78 Laisk tüdruk	j 50 Laiska (Die Faule)
79 Wanna Sõbber	j 59 Wezs draugs (Der alte Freund)
80 PärRANDUS	j 53 Mantoschana (Die Erbschaft)
81 Hired	v 62 Pelles (Die Mäuse)
82 Waene mees	j 52 Ubbadsinsch (Der Bettler)
83 Noidia	j 54 Burwis un raggana (Der Zauberer und die Hexe)
84 Önnetus	j 57 Nelaime (Das Unglück)
85 Jürri ja Els	j 60 Krischanis un Maije (Christian und Maija)
86 Kirriko-Öppetaja	j 1 Augsts mahzitajs (Der hohe Priester)
87 Inno pulmad	—
88 Waene Ado	—
89 Kerjaja	—
90 Wanna Hobbose-raud	—

Nagu näeme, esinevad Willmann'i raamatu esimeses kolmandikus peaaegu ainult valmid; viimaks on ta aga selle järjekorra nähtavasti liiga igavaks ja monotoonseks pidanud, ja kuni 73-da numbrini vahelduvad tema raamatus kaunis reeglipäraselt valmid ja jutud; raamatu lõpposas aga esinevad ühe ainsa erandiga ainult jutud.

Kas Willmann on Stender'i jutud vähemalt iseseisvalt ümber töötanud? Selle punkti kohta olen ma eitava le vastusele jõudnud: Willmann tõlgib, ja tõlgib kaunis orjalikult. Näideteks trükin ma siin kaks jutustust ära, mõlemad niihästi Stender'i kui ka Willmann'i versioonis (Stender'i tekst esineb siin prl. A. Behrskaln'i saksakeelses tõlkes, mis tema tsiteeritud artiklis on avaldatud ja käesoleva kirjutuse jaoks tõlkija poolt veel kord lahkesti läbi vaadatud ¹⁾).

Stender:

Die 42. Fabel.

Der Tod und der Jüngling.

Der Tod kommt steif gefroren zu einem Jünglinge und bittet, dass er ihn hineinlasse, damit er sich erwärme.

Der Jüngling fragt: „Was wirst du mir denn geben, wenn ich dich hereinlasse?“

Der Tod antwortet: „Was willst du denn?“

Willmann:

XLIV. Jut.

Surm ja noor mees.

Surm, kes olli ärrakülmetand, tuli ühhe nore mehhe jure ja palus tedda, et ta peaks tedda sisse laskma et ta ennast woiks soendada.

Noor mees küssis: mis sa siis mul annad, kui ma sedda sulle lubband?

surm kostis: mis sa siis tahhad?

1) Lahkuminekud on kursiviga ära tähendatud.

Der Jüngling fordert, dass der Tod ihm drei Tage vor seinem Sterben Nachricht geben möchte, damit er sich auf sein Ende vorbereiten könne.

Der Tod verspricht dieses, und nachdem er sich erwärmt hat, geht er fort.

Dann fängt der Jüngling an dreist und toll in der Welt zu leben, sich weder um Gott noch um die Menschen kümmernd.

Durch sein unbändiges Leben verfällt er bald in Krankheit und wird von Tag zu Tag schwächer.

Drei Tage vor dem Sterben fällt er in einen tiefen Schlaf, und auf ein Weilchen erwacht, sinkt er wieder in den Schlaf und schläft wie ein Getöteter.

Endlich, als er aufgewacht ist, erscheint ihm der Tod und sagt: „Nun ist es schon Zeit, komm mit mir in die Grube.“

Erschreckt ruft er: „Ich habe mich noch nicht vorbereitet, wo ist dein Versprechen, mir drei Tage vorher Nachricht zu geben?“

Der Tod antwortet: „Habe ich denn mein Versprechen nicht gehalten? Ich habe ja meinen Bruder zu dir gesandt.“

Der Jüngling sagt: „Der Teufel mag ihn gesehen haben, nicht ich.“

Der Tod antwortet wieder: „Hast du nicht in tiefem Schlafe gelegen?“

Der Jüngling sprach: „Das weiss ich wohl, aber wo dein Bruder gewesen ist, das weiss ich nicht.“

Schliesslich sprach der Tod: „Der Schlaf ist ja mein Bruder.“

Dann klagte der Jüngling verblich und ging unvorbereitet und jammernd ein in die Ewigkeit.

Die Lehre.

Wer glaubt, dass Zeit genug sei sich zu bekehren, wenn der Tod erscheint, der täuscht sich.

Dann ist keine Zeit mehr, wenn die Sinne benommen sind.

Noor mees tahtis, et surm kolm päwa enne tema surremisse päwa sedda temmale piddi teäda andma, arwades, et ta siis woiks ennast surma wasto walmistada.

Surm tootas sedda, ja kui ta ennast läbbi soendand, läks ta omma teed.

Nüüd hakkas noormees holtumal wisil ellama, ei Jummalast egga innimestest luggu piddamast,

ei muud kui lakkumisses, prassemisses ja hora ellus, mis läbbi ta ni sandiks ja többiseks jäi et ta wimakš ärrakuiwas.

Kui ta nüüd nenda kiddus, siis langes kolm päwa enne ta surma üks raske murre temma peäle, et teised arwasid tedda ommad pattud kakhetsewad.

Sai murre ärralakkund, siis tuli ka surm ja kutsus tedda, et ta piddi hauda tullema.

Noormees ehmatas wägga ärra, ja kissendas: Ma ep ollen jo weel mitte walmistud! kus siis so tootamine on?

Surm kostis: eks ma ep olle omma eelkäijat sulle läkkitand, kes sinnule need sannumid piddi toma?

Noormees ütles: Kuida sa sedda woid räkida, ma ep olle keddagit näinud.

Surm kostis: Eks murre pannud sind pattud tundma?

Se olli minno sanna toja, tulle agga!

siis kakhetses noormees, et ta ni sandiste olli elland, ja piddi ilma-walmistamatta sure kaebamisega ärra minnema.

Õppetus.

Kes siis weel arwab, aega ollewad pattust pöördä, kui surm jouab peäle, se pettab isse ennast.

Ei olle siis ennam aega, sest wallo ja haigus ei anna mahti, süüd tunda, egga neid kakhetseda.

Darum tue das bei Zeiten, solange du noch bei Kraft und vollem Verstand bist!

Sepärrast murretse aegsaste, kui sa weel terwe olled, ja sul terwe meel peas, *et sa woid surma wasto ennast walmistada.*

Mis sa aasta järjespato teggid, ei sedda kül üks ehk kaks palwed weel ärra ei sata.

Sepärrast ärrakiusa Jummalat!

Veel huvitavam on järgmine jutt, mille algallikaks on kuulud peatükk Petroniuse romaanist „Satyricon“.

Stender:

Die 31. Erzählung.

Die junge Witwe.

Einer jungen Frau stirbt der Mann im ersten Jahre der Ehe um Johannis.

Er wird auf dem Gottesacker auf einem Berge begraben, und die arme Frau geht weinend jede Nacht hin, ihren Mann zu beklagen.

So sehr liebte sie ihren Mann.

Ein junger Soldat, der das sieht, kommt zu ihr und fragt: „Was weinst du hier so?“

Sie antwortet: „Wie sollte ich nicht weinen! Ich habe kein Haupt, denn gestorben ist mein Mann, den ich wie meine eigene Seele liebte.“

Ach, das war ein Mann! Einen solchen Mann finde ich auf der Welt nicht mehr.“

So sprechend, fängt sie an um so bitterlicher zu weinen und weinend zu stammeln.

Dann bittet sie der Soldat, ihre Tränen trocknend, doch ihre lieben Äuglein zu schonen.

Das gefällt ihr.

In der nächsten Nacht weint sie schon weniger, denn der Soldat erlaubt ihr nicht, so viel zu weinen.

Er spricht schon von seiner Liebe, und sie hört zu.

Dann fragt sie wieder den Soldaten, was er denn hier in der Nacht zu tun habe.

Er antwortet: „Ich muss einen Dieb, der am Galgen hängt, be-

Willmann:

LXVI. Jut.

Noor Lesknaene.

Norikul surri mees.

Kui mees olli mahhamaetud, siis läks se noor Lesknaene igga öse mehhe haua jure ja nuttis öige ärdaste,

sest ta armastas tedda wägga.

Üks noor sõamees, kes wahhi peal olli, tulli ta jure ja küssis: miks sa nenda wägga nuttad?

Lesknaene ütles: eks ma ei pea mitte nutma, et mo pea on ärra; mo mees on surnud, kedda armastasin, kui omma hinge!

Oh se olli weel üks mees! sesuggust ei leia minna kül mitte ennam.

Kui ta sedda ütles, siis hakkas ta jälle nutma, et se öige hädda olli nähha.

Se noor sõamees pühkis temma silma pissarid ärra, ja pallus tedda wägga, et ta ei piddand omad silmad rikkuma.

Se olli naese mele pärrast.

Teisel ösel ta ei nutnud mitte ennam ni wägga, sest sõamees kelas sedda ärra,

ja hakkas ommast armastussest temma wasto kõnnelema, mis se naene ka hea melega kulis.

Naene küssis ta käest, mis ta siin ösel piddi otsima? —

sõamees kostis: siin on üks warras wõlla külge üllespodud, kedda

wachen, damit *die Verwandten nicht kommen* und ihn heimlich wegstehlen.“

In der *dritten* Nacht verlieben sie sich so, dass *sie die Verlobung feiern, und sie gibt ihm schon die Handschuhe* 1).

Nachdem er sie geküsst hat, geht er fort,

und kommt nach einer Weile zurückgelaufen, weint und schreit: „Ach du meine Not, wo soll ich nun bleiben!“

Erschreckt fragt sie: „Was ist da?“

Er klagt bitterlich: „Ach, *wo soll ich nun bleiben!* Während ich mit dir sprach, ist der Dieb gestohlen worden, *jetzt wird man mich Armen hinrichten!*“

Fliehen muss ich. Adieu, mein Goldblümchen, jetzt sehe ich dich nimmermehr!“

In der neuen Liebe getäuscht, fällt sie dann ihm um den Hals und weint, ihn umarmend, indem sie sagt: „Wart, wart, *Herzchen,* ich gebe dir einen guten Rat.“

„Was für einen?“ fragt er.

Sie antwortet: „Wollen wir meinen seligen Mann ausgraben und ihn an des Diebes Stelle aufhängen.“

Dann sagte er: „Das ist gut, *ich bewundere deine Klugheit und Liebe.*“

Gleich gruben sie die Leiche aus.

Plötzlich sagte der Soldat sich bedenkend: „Aber der Dieb hatte keine Vorderzähne.“

Sie sagte: „Das können wir bald ausrichten.“

Sogleich einen Stein vom Boden hebend, schlägt sie *ihrem seligen Manne* die Zähne aus.

Noch sagte der Soldat: „Der Dieb hatte auch eine abgeschnittene Nase und Ohren.“

Darauf nimmt sie das Messer aus der Tasche und schneidet ihrem seligen Manne die Nase und die Ohren ab.

ma pean hoidma, et ta ei sa ärrawarastud. —

Jubba *sel* ösel said nemmad nenda tutwaks teine teisege, et *nemmad sörmuksed wahhetasid.*

Nattuke aia pärrast läks söamees ärra,

agga ta tulli warsi, nuttes, taggasi ja kissendas: oh Jummal! oh Jummal, kuhho ma nüüd lähhan!

Lesknaene kokkus wägga ärra ja ütles: mis siis on?

Söamees agga öhkas ja kaebas: oh *minna waene! minna waene!* Senni kui minna sinnoga siin ollen kõnnelend, on se warras ärrawarastud! —

mis tehha — nüüd pean ärrajooksma! Jummalaga siis, mo kullake! Ei sa minna kül ellades sind ennam nähha! —

Lesknaene hakkas ta kaela ümber kinni ja nuttis; pärrast ütles temma agga: ota, ota! mul on üks wägga hea nou.

Missuggune se on? küssis mees.

Lesknaene kostis: kaewame mõnsa mehhe wälja ja panneme temma assemele.

Söamees ütles: oh se on wägga hea nou, *teme sedda!*

Kui se mees haua seest olli wälja kaewatud,

siis ütles söamees: praego tullemo mele, et need essimessed hambad suust ärra ollid.

Lesknaene ütles: küllap meie nou hakkab ka selle peäle;

ta wottis siis kiwwi ja löi need essimessed hambad keik wälja.

Söddamees ütles: *se on keik hea, agga* ninna ja körwad ollid ka ärraleikadud.

Lesknaene wottis siis noa taskust ja leikas omma õnsa mehhe ninna ja körwad ärra.

1) Das Jawort, vgl. Ullmanns Lett. Wörterbuch. [Pr. A. Behrskaln'i märkus.]

Da speit der Soldat ihr ins Gesicht und sagt:

„Ach du *Hündin*, ist das deine Liebe gegen deinen seligen Mann, dass du seinen Leib so *beschimpfst und schändest* und ihm im Grabe solche Schmach antust!

Ich hatte weder einen Dieb zu bewachen, *noch ister mir gestohlen*, ich habe das nur *vorsätzlich* gesagt, um dich zu prüfen.

Du bist wert, dass Hunde dich bep—en. Möge der Hund dich heiraten, nicht ich.“

• Nachdem er dieses gesprochen hatte, *stiess er ihr den Fuss auf den Hintern* und ging *spuckend* fort.

Die Lehre.

So mancher *Heuchler*, in dessen Herzen die *Hölle selbst haust*, stellt sich vor den Augen der Welt recht heilig an, *wie hier die ruchlose Witwe, um die Leute zu täuschen und zu betrügen.*

Aber wenn man einem solchen *heimlich nachgeht* und die Larve abreisst, wie hier der Soldat getan hat, so kann man sehen, was für ein Geist einen solchen leitet.

Glaube nicht schnell und *albern* jeder Rede; denn mancher spricht wie ein Engel, der doch den Teufel im Herzen hat.

So wie *ein Vogel an seinen Federn* und ein Baum an den *Früchten*, so ist der Mensch an seinen Taten zu erkennen.

(Pooleli.)

Siis sõamees süllitas ta peäle ja ütles:

oh sinna *lits!* kas sa sedda wisi armastad omma meest, et sa temma ihhule nisuggust häbbi haudas teed? —

Siin ei olle egga warrast egga mul ep olle ka middagit hoida; ma ollen sedda agga sinno katseks teinud, *nüüd ma tunnen sind.*

Sinna kolbad koerde seltsi agga mitte innimestele.

Minne omma teed, sinna raibe!

Kui ta sedda ütles, *lückas ta tedda mahha*, ja läks ärra.

Öppetus.

Paljo *innimesi* leida, kes wäljaspiddi kül pühhad näitwad olla, agga *seestpiddi on nemmad kiskiad huntid.* Nisuggused püawad agga meid petta, et nemmad sijs sedda enneminne woiksid omma *tiggedusse järrel ellada.*

Agga ni pea kui keddagit on, kes nende wisid awwalikkuks teeb, nenda kui se sõamees teggi, siis ikka nähha, mis waim neid ajab.

Ärra ussu siis mitte nenda ker-
geste innimeste juttud; sest monni rägib kui üks ingel, ja kurri waim on ommiti ta süddames. —

Nenda kui pu tunnukse temma *lehhedest*, tunnukse ka innimenne temma teggudest.

Walter Anderson.

Killud ja dokumendid.

Kuidas mind ajakirjandusest eemale tõrjuti.

Viiekümneaastase kirjutamise järel tuletan avalikkusele meelde sel alal oma tegevuse esimesi katseid, mis mulle peksu tahtsid kaasa tuua, osutades ühtlasi, missugune okkiline teerada on sellel, kes trükitud sõnaga tahab maailmale midagi ütelda. Kui ka mulle anda ähvardatud peks teostumata jäi, oli mu ühel esimese aja kirjutusel ometi see tagajärg, et ajakirjanduses tegelikult esinemisest

enam ei saanud osa võtta. Et see juhtumus olusid saksa ringkondades silmatorkavalt kujutab, kõnelen sellest pikemalt.

Gümnaasiumi õppijana ülestõusmispuhi 1876 isakodu mööda saates puutusin kokku Kuuda seminari õpilastega, kellelt huvitavat materjali sain seminaris valitsevate olude kohta. Eesti Aleksandri kooli küsimus oli sel ajal päevakorral. Kui ka Kuuda seminaris õppijatele ajalehtede lugemine keelatud oli, said seminaristid vabal ajal kodus viibides või õppimise ajal kuskil naabruses käies ometigi Aleksandri kooli küsimusega tuttavaks. Eesti ärksamate meeste püüd eestikeelset kooli asutada vaimustas neid ja nad pidasid nõu, kuidas omaltpi poolt võiksid asja edendada. Et õppijatel raha puudus, otsustasid nad kirikukontserdi anda Aleksandri kooli heaks. Seda kaunist kavatsust ei lasknud kooli-ülemus teostada. Selle kohta käis mu saadud materjal. Arvasin kohe, et niisugune materjal vaja ajalehes avaldada. Olin eelmisel sügisel, 1875, „Perno Postimehe“ toimetajaga tuttavaks saanud ja septembris oma esimesed kirjutused nimetatud lehes avaldanud; mu esimene trükkimiseks määratud käsikirja oli niisama septembris valminud ja varssi trükikotta Schnakenburgi juurde rännanud. „P. Postimehe“ toimetajaga tuttav olles arvasin heaks linna sõites Kuuda materjali toimetusele trükkimiseks kätte viia. Kirjutasin kirjelduse ilukirjutuse nõuete järele puhtaks ja sammusin, kirjeldusega Pärnu jõudnud, toimetaja Lorenzsonni juurde.

Toimetaja võttis mind lahkesti vastu, luges kohe mu kirjutuse läbi ja nõudis siis, et ma kirjeldatud juhtumuse tõepärasusele vastutamise kinnituseks oma nime kirjutusele alla kirjutaksin. Selles kindel olles, et juhtumus õieti kirjeldatud, kirjutasin kirjutusele oma nime ilma kartmata alla. Toimetaja trööstis mind sel puhul, et ta mu nime ei lase kirjutuse alla trükkida, vaid ainult seaduse täitmiseks nime kirjutamist nõuab.

Kirjutust toimetusesse jättes sammusin koju ja jäin kirjutuse ilmutist ootama. Lehe käsikirjad pidid pika maa peal tsensuuris käima ja sellepärast võis Kuuda kontserdi lugu alles enam kui paari nädala pärast ilmuda. „Perno Postimehe“ 1876. a. 18. nr-is ilmus siis see kirjutus järgmisel kujul:

L ä ä n e m a a l t. Mõni sõna Aleksandre koolist. „Juba jälle Aleksandre koolist?“ küsib mõni küla sõber. „Aleksandre koolist jah,“ kostan mina, „sest kui mitte sest ei peaks räägitama, kellest süda täis ja kellest terve Eestirahvale kasu võib tulla, mis peaks siis meite pää kõne olema?“ Viimasel ajal on, tänu Jumalale, Aleksandre kooli asi hästi edasi nihkunud ja ennast laiemale väljalautanud, sest rahvas hakkab igapäev kord korralt ikka enam ja enam arusaama, et sellega tõeste õiget kasu soovitakse. Kus märk pähä tulnud, sääal katsutakse hoolega, et asi ikka rohkem edeneks. Siiski on tuimust veel väga palju näha, mitmes kohtas on rahval silmad ja kõrvad kinni, et n'ad nagu pimedad ja kurdid, sest edenemise järgust sugugi osa võtta ei või. Kui see ükski oleks, võiks ennast veel vaigistada ja mõttelda: „Tuleb aeg, tuleb neile ka teine meel,“ — täna aga ei olnud mul mitte tahtmine sest, vaid suurematest takistustest kõneleda ja need on: kooli vastopanejad. Olgu tuimus, mis ta on, ta on siiski vaevalt väljakanda, aga mis peab vastuseisjatega tehtama? Naad ei pea mitte ükski edenemist kinni, vaid keelavad ka teisi selle kasuks tööd tegemast. Kus kooli hääks midagi armastuses ohverdada tahetakse, sääal on nemed ja katsuvad, et see nende kasuks tuleks. Nenda olnud ka hiljuti Lääne maakondas lugu. Kuuda seminaristid olnud nõuks võtnud, Kullamaa kirikus Aleksandre kooli hääks kontserti anda ja valitenud selle tarbeks hulga ilusaid laulusi välja. Kui nad nüüd seda ettevõtmist koolivalitsusele

teatanud ja luba palunud, olnud silmapilk tuli takkus. „Mis nüüd?“ kostnud koolivalitsuse direktor, „teie tahate Aleksandre kooli hääks kontserti anda? Mis sest väljatuleb? Ega teitest kooli minejaid enam ei saa. Mitte koguni! Seda luba ei saa teie ialgi!“ Nüüd mõtelnud õppijad, et asi lõpnud on, aga oota seni! Neid sunnitud nüüd, et naad kontserti andma peavad, aga mitte Aleksandre kooli, vaid mõne muu iseäraliku kirikliku asja hääks. Kuhu vaesed õppijad pääsivad, pidivad tegema, mis ülemad nõudsid. Vastumeelt asja pärast aga ei ole kontserti andjad kuuljatele mingisugust makso päale pannud, vaid igameest oma tahtmise järele anda lasknud. Kuida kuulda, tulnud sell viisil ometi peale 30 rubla sisse. Kui aga kontsert Aleksandre kooli hääks oleks antud, ja inimesi iseeneste kasu pärast armastuseks heldeid kassa lahti teha palutatud, kui suur ei oleks sissetulik siis olnud? — Pääle eksami aga, mis paar päeva enne Juripäeva on, kus õppijad koolist lahti saavad, tahta mõned neist ometi enne ärakeeldud kontserti Keila kirikus Aleksandre kooli hääks anda. Peaks Jumal asja hästi korda minna laskma ja inimeste heldeid kassi lahti tegema.

M. J. E.

Enam kui kuu kulus kirjutuse ilmumisest „Perno Postimehes“. Kogu Kuuda juhtumus oli juba unustatud.

Ühel päeval sain käsu gümnaasiumi direktori Bührigi kantseleisse ilmuda. Ilma paha aitamata sammusin sinna.

Nagu Jupiter tonans võttis direktor kantseleis mu ette astudes mind vastu, tõstis käe kõrgesse üles ja pörutas: „Räägi, poiss, tõtt, või muidu virutan ma sulle!“ Ühtlasi tegi ta käega niisuguse liigutuse, kui tahaks ta rusikas mu kõrvaga tutvust teha.

Kohkunud niisugusest vastuvõtmisest, ei saanud ma esimesel silmapilgul asjast vähematki aru.

Vastasin pool kogeldes, et tõtt tahan kõnelda, kui tean, millesse asi puutub.

„Kirjutusesse Kuuda seminarist! Selle kohta räägi tõtt, ehk muidu saad sa!“

Veel seisis direktori rusikas ähvardavalt õhus.

Hakkasin nüüd lugu jutustama, kuidas ma Kuuda seminaristidelt materjali saanud ja selle toimetusesse viinud.

Jutustamise ajal laskis direktor kõrgesse tõstetud käe loomulikku seisukorda, aga vaatas ikka veel kurjalt mu peale.

Kui seletuse lõpetasin, ütles mulle direktor noomivalt: „Usun, et tõtt kõnelesid. Aga nii ei oleks sa tohtinud mingil kombel teha! Sa pead tegu andeks paluma, andeks avalikult, nagu sa avalikult niisuguse au külge puutumise avaldanud!“

Direktor istus laua äärde toolile, midagi kirjutama hakates ja mulle öeldes: „Oota!“

Seisin vaese patusena direktori kõrval, oodates, missugune karistus mulle määratakse.

Mõneminutilise kirjutamise järel tõusis direktor laua äärest püsti, kirjutatud lehte käes hoides, ja luges mulle sealt saksakeelse kirjutuse ette. Lugemist lõpetades nõudis ta: „Tule, kirjuta oma nimi alla!“

Kirjutasin ettelõetud kirjutusele nime alla.

Lootes, et asi nüüd korras, eksisin ometi, sest direktor esines uue nõudega: „Tõlgi see kirjutus kohe eesti keelde!“

Ei muud kui istusin sama laua äärde, kust direktor püsti tõusnud, ja tõlkisin ta kirjutuse sedaviisi:

P e r n u s t. Kahetsemine ja andeks palumine. See kirjatükk, mis № 18 Pärnu Postimehes seisab ja Kuuda seminaristide kontserdi üle kõneleb, ei ole oma sisu poolest mitte minu tehtud, vaid ma olen ennast nooruse järelmõtlemata olekus oma nime allakirjutusele eksitada lasknud. Ma kahjatsen kõigest südamest, et ma seeläbi suuremat sugu inimeste pääle paha kõnelelenud olen.

Pärnus 2. Juunil 1876.

M. J. E.

Andsin tõlgitud andekspalumise direktori kätte. Direktor luges; ma ei tea, kas ta eesti keelt mõistis või mitte. Siis aga seletas ta: „Enne ei tohi sa linnast lahkuda kui su andekspalumine „Perno Postimehes“ on ära trükitud.“

Omalt poolt julgesin küsida: „Aga kui õpetus koolis varemini lõpeb? Kestab ju tükk aega, enne kui lehe käsikiri tsensuurist tagasi jõuab ja käsikiri trükitakse.“

„Ükskõik. Seni pead Pärnus viibima! Aga üht asja pane veel tähele: Sest ajast peale eitohisaiialgienamajalehele kirjutada! Seda ma ei luba! Pea meeles! Nüüd võid minna!“

Kummardasin ja lahkusin direktori juurest kantseleist, rõõmus, et nii hõlpsasti pääsnud. Direktori rusikas oli peksmiseks küll valmis kõrgesse tõstetud, aga jättis mu ometi puutumata.

Nüüd pidin muidugi kohe „P. Postimehe“ toimetaja juurde minema, et mu andekspalumine võimalikult pea lehte pääseks ja ma andekspalumise ilmumise järel saaksin koju sõita, sest kooliõpetuse lõpp lähenes jõudsasti.

Andsin andekspalumise toimetaja kätte ja palusin selle lähemas numbris ära trükkida, ühtlasi seletades, et „P. Postimehes“ ilmunud Kuuda seminaristide kontserdi lugu tõsisel alusel seisab ja ma ainult direktori sunnil andekspalumise kirjutanud.

Toimetaja kuulas mu seletust vagusalt pealt, ilma et mulle mingsuguseid etteheiteid oleks teinud. Asi näis vähemalt toimetuses kõik korras olevat.

Kuidas imetsesin ja vihastusin aga, kui sunni peale valmistatud kirjutuse lõpu leidsin „P. Postimehe“ Lorenzsonni poolt järgmise süüdistusega olevat varustatud:

„Oh kahju, väga kahju, et auusad sõnumite saatjad veel meie palvet ei ole kuulda võtnud, mis neid juba ammugi oleme palunud ja see on olnud, et midagit ei pea kirjutadama, mis ei ole tõsi, sest ega meie haisust ei või tunda, kas see tõsi või vale, mis kirja läbi täadustakse ja ülesvõtta palutakse ning seeläbi mitte üksipäinis iseenestele, vaid ka teistele meele pahandust teevad. Kui asi nenda ikka edasi lähäb, kui see tänini olnud, et meid valet, laemdust, teutust palutakse ülesvõtta, siis peame neile kirjutajatele suu sisse ütleva: kirjutago nad kas sada kirja, mitte ainust ei sa vastovõetud. Kui keegi midagi kirjutab, siis on tal ikka paha kirjutada, aga head ial mitte, nagu ei sünniks seda siin maa peal koguniste. Lõppetuseks ütleme veel: tahab keegi edespidi meie pärast veel sulge kätte võtta ja meile midagit kirjutada, siis peab see küpse ja hea roog olema, muido lähäb ta, kuhu

juba nii palju on läinud, laua alla, aga mitte postitasku. Oli seda meil nüüd tarvis, et ausad mehed laimatud saivad? Vui, iial mitte.

Redakteur."

Säärast süüdistust toimetaja poolt olin kõige vähemini oodanud, seda enam, et talle suusõnal asja põhjalikult olin ära seletanud. Olin arvanud, et mu sunnikirjutus ilma mingisuguse kommentaarita ilmub — ja nüüd korraga niisugune süüdistus!

See süüdistus pahandas mind nõnda, et ma Lorenzsonni lehele enam iialgi ei oleks kirjutanud, kui ka gümnaasiumi juhataja mulle ei oleks keelanud edaspidi „Perno Postimehele“ kirjutada. Mind oli avalikult valelikuks, laimajaks tehtud, kuid ma ei võinud enese eest kosta! Niisugune menu katkestas sidemed minu ja toimetaja vahel.

Pean juurde lisama, et „Eesti Postimees“ Kuuda seminaristide kontserdiandmise loo lühendatult oli „Perno Postimehest“ ära trükkitud. Kooliülemus ei teadnud nähtavasti kirjutuse äratrükkimisest „E. Postimehes“ midagi, nõudes andekspalumist ainult „Perno Postimehes“. Sunnikirjutuse viimise järel „P. Postimehele“ kirjutasin „E. Postimehele“ kohe kirja seletusega, et mind sunnitakse „P. Postimehes“ andekspalumist avaldama, tõepoolest puudub selleks aga igasugune alus. Sellepärast palusin „E. Postimeest“ sunni peale avaldatud õiendust „P. Postimehes“ mitte tähele panna ega avaldada.

„E. Postimees“ ei kõssanud mu sunnikirjutuse peale „P. Postimehes“, ei lükanud seega „P. Postimehe“ viisi midagi ümber.

Tekib küsimus: kuidas tuli gümnaasiumi direktor selle peale, Kuuda seminaristide kontserdiandmise asjus mind ülekuulamisele võtta? Minu teades oli asjakäik järgmine: Kuuda seminari direktor, Mihkli kirikuõpetaja Schmidt, kes oli lugenud Kuuda asjus kirjutust „P. Postimehes“, esines kohe nõudega toimetaja ette, toimetaja teatagu, kes niisuguse kirjutuse toimetusele saatnud. Toimetaja Lorenzsonn täitis seminari direktori Schmidt'i soovi, kes omalt poolt kirjutuse kohta mingisugust õiendust ei saatnud. Õienduse asemel pöördus ta, kas suusõnal või kirjalikult, seda ma ei tea, gümnaasiumi direktori Bührigi poole, paludes asja minuga lahendada. Nii siis sündis, et direktor Bührig, kes ise asjast midagi ei teadnud, mind sundis patukahetsust avaldama, ühtlasi keeldes edaspidi ajalehele midagi kirjutamast.

Kaua ma seda keeldu ometi arvesse ei võtnud. Direktor Bührig lahkus peagi ametist. Arvasin, et ma ainult direktor Bührigile olin lubanud ajalehele mitte midagi kirjutada ja uue direktori Lieveni ajal niisugune kohustus minu kohta enam ei maksa.

Seni kui Lorenzsonn veel „P. Postimeest“ toimetas, puudus mul põhjus kaastöö tegemiseks lehele. Kui aga Lorenzsonn tagasi astus ja J. Otstavel ja A. Anson üheskoos toimetajateks heitsid, olid takistused kõrvaldatud. Nüüd paluti mind, kes ma esmalt ühe, pärast teise uue toimetaja juures elasin, kaastööd teha ja ma võtsin selle palve meeeldi kuulda. Nii ilmus mu sulest viimasel ajal enne Pärnust lahkumist „P. Postimehes“ veel üht ja teist ega teinud kooliülemus mulle mingisugust takistust. Ei julge ütelda, kas kooliõpetajad teadsid mu kirjutustest „P. Postimehes“ või mitte, seda võin aga küll väita, et mu avaldatud raamatud, õigemini raamatute kirjutamine ei olnud neile teadmata.

M. J. Eisen.

Vaastav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1925.

1925. a. alul ilmub trükist

Eesti õigekeelsuse sõnaraamat.

(„Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu“ II täiendatud ja parandatud trükk). I köide: A—M. Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne.

E. K. S. kirjastus. Umbes XXIV+550 lhk. Hind 400 mk.

„Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“ antakse välja kahe s köites, et võimaldada juba nüüd tema osalist tarvitamist neile, kes seda soovivad, sest kogu raamatu ilmutamine nõuaks veel pikemat aega ja teose I trükk, „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat“, on ammu juba müügilts otsas. Samadel põhjustel on juba 1921. a. algkuudest saadik avatud „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ ettetellimine poognakaupa. Nimelt igale ettetellijale, kes saadab Eesti Kirjanduse Seltsile kas otseteed või tellimiste vastuvõtja raamatukaupluse kaudu raamatu ligikaudse hinna (arvates 10 mk. iga 16-leheküljelise trükipoogna eest), saadetakse postiga koju kätte kõik raamatu või raamatuosa ilmunud ja ilmuvad poognad, viimased paarikaupa, kohe peale nende äratrükkimist. Kuna kogu teose suurus on kaalutluse järgi umbes 70 trükipoognat (kumbki köide umbes 35 poognat), siis tuleb seniseil tellijail, kes maksid tellimisraha ette 40 trükipoogna eest (400 mk.) veel Seltsile juurde maksa 300 mk., kui nad soovivad, et neile poognate kojusaatmine jätkuks. Neil, kes ostavad teose I osa köidetult ja soovivad tellida ilmuma hakkavat II osa, tuleb siis vastavalt raha ette saata 35 trükipoogna eest, s. o. 350 mk. Kui aga raamatut peaks ilmuma enam kui 70 poognat (1120 lehekülge), tuleb ettetellijal lisapoogna eest pärastpoole juurde maksa 10 mk. Saatekulud võtab E. K. Selts oma kanda.

Seltsi liikmemaksu suurus: 1918. ja 1919. aastal à 5 mk., 1920. aastal — 25 mk., 1921. ja 1922. aastal à 50 mk., 1923 ja 1924. aastal — 100 marka. Eluaegne (ühekordne) liikmemaks 2000 marka.

Kuukirja Eesti Kirjanduse

1925. a. tellimishind 300 marka.

Tellimisaadress: Eesti Kirjanduse Selts Tartus.

Riia tän. 34.   :-:   Kõnetraat nr. 601.